

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

magisterské kombinované studium
2010 – 2012

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Hana Dvořáková

Taktilní znakový jazyk – výuka dospělých
hluchoslepých v ČR

Praha 2012

**Vedoucí diplomové práce:
Mgr. Petra Zimermanová**

COMENIUS UNIVERSITY PRAGUE

Master Combined (Part time) Studies
2010 – 2012

DIPLOMA THESIS

Hana Dvořáková

Tactile Sign Language – Education of Adult Deafblinds
in Czech Republic

Prague 2012

**The Diploma Thesis Work Supervisor:
Mgr. Petra Zimermanová**

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená diplomová práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Kolíně dne 8. března 2012

Poděkování

Chtěla bych poděkovat Mgr. Petře Zimermanové, ředitelce o.s. LORM, za odborné vedení diplomové práce. Dále bych ráda poděkovala Zdeně Jelínkové, metodičce o.s. LORM, za cenné rady a připomínky a za poskytnuté materiály.

Anotace

Tato diplomová práce se zabývá rozvojem výuky taktilního znakového jazyka v České republice. Charakterizuje problematiku hluchoslepoty a představuje taktilní znakový jazyk jako jeden z komunikačních systémů využívaný osobami s hluchoslepotou. V praktické části jsou metodou dotazníku zjišťovány zkušenosti hluchoslepých s výukou taktilního znakového jazyka.

Klíčové pojmy

Artikulace, duální smyslové postižení, hluchoslepoty, komunikační systém, primárně neslyšící, sluchové postižení, taktilní znakový jazyk, výuka, zrakové postižení, znakový jazyk.

Annotation

This thesis analyses the development of education of tactile sign language in Czech republic. It characterizes problematics of deafblindness and describes tactile sign language as one of the communication systems which are used by deaf-blind people. The practical research section is attempting to define and describe experiences of deafblind people with the education of tactile sign language.

Key words

Articulation, dual sensory impairment, deafblindness, communication system, born deaf, hearing impairment, tactile sign language, education, visual impairment, sign language

OBSAH

ÚVOD	9
TEORETICKÁ ČÁST	
1. Hluchoslepota – základní pojmy	11
1.1 Charakteristika hluchoslepoty.....	11
1.2 Stručný popis péče o hluchoslepe v ČR a ve světě.....	13
1.3 Definice hluchoslepoty	14
1.4 Etiologie hluchoslepoty.....	16
1.5 Červenobílá hůl	18
2. Komunikace osob s hluchoslepotou	20
2.1 Základní pravidla komunikace	20
2.2 Komunikační systémy	21
2.3 Zákon o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob	24
3. Taktilní znakový jazyk	26
3.1 Charakteristika taktilního znakového jazyka.....	26
3.2 Doporučení pro výuku	34
4. Vývoj a výuka taktilního znakového jazyka v České republice..	38
4.1 Občanské sdružení LORM – Společnost pro hluchoslepe	38
4.2 Spolupráce na projektu výuky taktilního znakového jazyka.....	42
4.3 Pobyty zaměřené na výuku taktilního znakového jazyka	43
4.4 Výukové CD-ROMy	46
4.5 Manuál k výuce a studiu	47

PRAKTICKÁ ČÁST

5. Průzkum	49
5.1 Projekt průzkumu	49
5.2 Vyhodnocení průzkumu.....	52
5.3 Průzkumná zpráva	80
ZÁVĚR	85
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	86
SEZNAM OBRÁZKŮ	89
SEZNAM PŘÍLOH	90

ÚVOD

Hluchoslepota je souběžné postižení zraku a sluchu různého stupně. Patří mezi nejtěžší postižení. Způsobuje potíže především při komunikaci, prostorové orientaci a samostatném pohybu a v přístupu k informacím.

Člověk je tvor společenský a má potřebu žít a komunikovat s ostatními, s okolním prostředím. Hluchoslepota výrazně snižuje možnost navázání kontaktu s jinými osobami, a to mnohdy i s těmi nejbližšími. Při dorozumívání je vždy nutné respektovat charakter postižení, úroveň komunikačních dovedností, aktuální psychický i fyzický stav a také okolní podmínky (světlo, hluk apod.). Hluchoslepí lidé si volí svůj komunikační systém podle typu a stupně jejich postižení. Mnozí z nich jsou schopni dorozumět se mluvenou řečí při kompenzaci sluchadly. Další používají písmena psaná do dlaně, Braillovo písmo, Lormovu abecedu, prstovou abecedu apod. Zatím jen malá skupina hluchoslepých používá jako svůj hlavní komunikační prostředek taktilní znakový jazyk. Ve světě je přitom poměrně běžně používán a především pro prelingválně neslyšící se získanou zrakovou vadou představuje přirozený dorozumívací systém.

Diplomová práce mapuje výuku taktilního znakového jazyka v České republice. Toto téma zatím nebylo v české odborné literatuře téměř vůbec zpracováno. Důvodem je patrně i to, že systematická výuka taktilního znakového jazyka u nás začala až v roce 2004. Ani dostupná zahraniční literatura nenabízí dostatek informací týkajících se výuky jako takové. Zaměřuje se spíše na vysvětlení rozdílů mezi znakovým jazykem a jeho taktilní podobou.

První kapitola diplomové práce se zabývá charakteristikou hluchoslepoty. Problematiku přibližuje i pomocí různých definic tohoto závažného postižení. Dále se věnuje etiologii hluchoslepoty a také červenobílé holi – důležité kompenzační pomůcce hluchoslepých.

Komunikační systémy osob s hluchoslepotou a základní pravidla komunikace jsou popsány v kapitole druhé. Je zde také zmíněna novela zákona o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob.

Třetí kapitola obsahuje charakteristiku taktilního znakového jazyka. Popisuje jeho základní pravidla a odlišnosti od znakového jazyka. Nechybí ani praktická doporučení pro výuku.

Vývoj a výuka taktilního znakového jazyka jsou obsahem kapitoly čtvrté. Nejprve je zde popsána činnost o.s. LORM – Společnost pro hluchoslepé. Toto občanské sdružení u nás začalo své hluchoslepé klienty vyučovat taktilní znakový jazyk, a to díky spolupráci s odborníky z Univerzity Palackého a Masarykovy univerzity. Společně připravili projekt výuky taktilního znakového jazyka, organizují týdenní vzdělávací pobyty pro zájemce z řad hluchoslepých, podíleli se na vydání dvou výukových CD-ROMů i Manuálu k výuce a studiu.

Pátou kapitolu tvoří praktická část – průzkum zaměřený na zjišťování zkušeností hluchoslepých s výukou taktilního znakového jazyka. Metodou dotazníku byly shromážděny informace týkající se výchozí situace klientů, okolností výuky, problémů, se kterými se setkávají, a přínosu, který pro ně výuka má.

Tato práce má za cíl shrnout dosavadní stav výuky taktilního znakového jazyka a shromáždit názory hluchoslepých účastníků výuky. Výstupy z diplomové práce budou použity pro modifikování další výukové činnosti.

1. Hluchoslepota – základní pojmy

1.1 Charakteristika hluchoslepoty

Hluchoslepota patří mezi nejzávažnější postižení. Jde o kombinaci sluchového a zrakového postižení různého stupně. Hluchoslepota tedy nemusí vždy znamenat totální ztrátu zrakové i sluchové funkce. Míra postižení každého hluchoslepeho člověka je zcela individuální. Schopnost vyrovnat se s tímto těžkým duálním smyslovým postižením a zapojit se plnohodnotně do běžného života závisí na době vzniku postižení, na jeho stupni i na osobnostních předpokladech jedince, jeho intelektu a samozřejmě i na podpoře ze strany rodiny a na možnosti využít dostupnou odbornou pomoc.

Hluchoslepotu nelze chápat jako prostý součet dvou vad – sluchu a zraku. Hluchoslepý člověk si nemůže postižení jednoho smyslu kompenzovat smyslem druhým. Lze tedy říci, že míra postižení obou smyslů se nescítá, ale spíše násobí.

Podle stupně duálního postižení rozlišuje Hlaváčová (2007, s. 2) hluchoslepe osoby takto:

- „slabozraký nedoslýchavý – osoba se zbytky zraku a sluchu
- nedoslýchavý nevidomý – osoba se zbytky sluchu s totální či praktickou slepotou
- slabozraký neslyšící – osoba se zbytky zraku a totální či praktickou hluchotou
- prakticky hluchoslepý – osoba s minimálními zbytky zraku a sluchu
- totálně hluchoslepý – osoba totálně nevidomá a neslyšící“

Pro předepisování speciálních kompenzačních pomůcek pro hluchoslepe platí podle Hlaváčové (2007, s. 2) tato odborná kritéria:

„Posouzení vady zraku:

- 1) vizus s optimální korekcí 6/60 na lepším oku a horší
- 2) koncentrické zúžení zorného pole na lepším oku ke 30 stupňům bez ohledu na vizus
- 3) vizus s optimální korekcí 6/60 – 6/24 na lepším oku
- 4) změny na zorném poli vážnějšího charakteru (kvadrantové výpady, skotomy apod.) bez ohledu na vizus
- 5) vizus s optimální korekcí 6/18 na lepším oku nebo méně vážné změny na zorném poli bez ohledu na vizus

U bodu 1), 2) je člověk posouzen jako hluchoslepý. U bodu 3), 4) hluchoslepu zvaží z očního hlediska oftalmolog. U bodu 5) na návrh oftalmologa o hluchoslepotě rozhodne psycholog.

Posouzení vady sluchu:

Vada sluchu jednostranná s průměrnou ztrátou 40 dB HL na frekvencích 500, 1 000 a 2 000 Hz a větší, nebo vada oboustranná s průměrnou ztrátou 30 dB HL na frekvencích 500, 1 000 a 2 000 Hz na lepším uchu nebo větší.“

Podle statistiky, zveřejněné na Evropské konferenci hluchoslepých osob v Dánsku v roce 2003, připadá na 100 000 obyvatel 40 hluchoslepých osob. Z toho vyplývá, že v České republice by mělo žít přibližně 4 000 lidí s tímto postižením. Na začátku 90. let občanské sdružení LORM – Společnost pro hluchoslepe provedlo komplexnější depistáž. Vyhledáno bylo 380 hluchoslepých osob. Někteří z nich začali aktivně využívat služeb, které tato nezisková organizace pro hluchoslepe poskytuje. Další systematická depistáž probíhá od roku 2007.

Největší skupinu hluchoslepých osob tvoří lidé se získaným postižením zraku a sluchu ve vyšším věku. Ti se mnohdy za hluchoslepe ani sami nepovažují a svoje potíže vnímají jako přirozenou součást jejich věku. Proto

nemají potřebu vyhledat odbornou pomoc, díky které by mohli žít s co nejmenším omezením. Kromě toho mají hluchoslepí lidé přirozeně ztížený přístup k informacím a o možné pomoci se často nedozvědí. Obecně lze říci, že povědomí o problematice hluchoslepoty není u veřejnosti příliš široké. Toto bohužel stále platí i u řady profesionálů – úředníků, sociálních pracovníků nebo i lékařů.

Podle Ludíkové (2001) jsou hluchoslepí často chápáni jako nediferencovaná skupina, pro kterou je nejpodstatnější to, co má společné, tedy duální sensorické postižení. Až při užším kontaktu s hluchoslepy si uvědomíme, jaké jsou mezi nimi rozdíly a jak jsou tyto rozdíly důležité pro jejich život. U každého se zrak a sluch podílí na interakci s okolím různou měrou.

1.2 Stručný popis péče o hluchoslepé v ČR a ve světě

V *České republice* se podařilo vytvořit koncepci výchovně-vzdělávací péče, týká se to však jen předškolního věku a období povinné školní docházky. Tuto péči zajišťují dvě specializovaná zařízení. Prvním je Střední škola, základní škola a mateřská škola pro sluchově postižené v Olomouci, při které fungují také třídy pro hluchoslepé děti. Druhým zařízením je Dětský domov a Mateřská škola speciální v Berouně. Po skončení povinné školní docházky mohou hluchoslepí využívat služeb některé z neziskových organizací zaměřených na lidi s duálním smyslovým postižením. Chybí tu však zařízení pro dospělé hluchoslepé a hluchoslepu mládež s celoživotním servisem.

V současné době se o vytvoření chráněného bydlení snaží občanské sdružení Záblesk. Jeho zakladateli jsou rodiče hluchoslepých dětí, kteří hájí jejich zájmy, prosazují zkvalitnění péče a podporují maximální možnou integraci svých dětí. Chráněné bydlení by umožnilo 6–10 klientům žít v zařízení rodinného typu s celodenní asistencí. Dnešní praxe je taková, že pokud

nemůže žít mladý hluchoslepý člověk s rodinou, obvykle život stráví v ústavu sociální péče, případně v domově důchodců.

Podle Ludíkové (2001) se jim zde sice dostane pomoci podle možností ústavu, ale tato zařízení jsou primárně koncipována pro jiný typ klientely. Náplň jejich aktivit zpravidla hluchoslepý člověk není schopen využít, mezi ním a ostatními klienty a pracovníky vzniká často komunikační bariéra. Personální obsazení také nebývá v tomto typu zařízení ideální a ne všichni pracovníci mají povědomí o hluchoslepotě a o potřebách a možnostech této skupiny.

Na *Slovensku* již podobný projekt vzniká na základě aktivity Združenia rodičov a priateľov hluchoslepých dětí, které buduje asistované malokapacitní bydlení ve Zdoberu.

Chráněné bydlení pro hluchoslepy je zřízeno také v dalších zemích, které mají dlouholeté zkušenosti s komplexním přístupem k lidem s tímto závažným postižením: v *Itálii, Kanadě, Nizozemí, Finsku, Švédsku, Dánsku, Německu, USA* atd. V těchto zemích také funguje rozsáhlá síť poradenských středisek a profesní příprava hluchoslepých osob.

1.3 Definice hluchoslepoty

V České republice se v posledních letech diskutuje o potřebě legislativního uzákonění definice hluchoslepoty. Všechny dosavadní návrhy však doposud vycházely z lékařského vymezení. Také zcela první definice, která se v českých zákonech objevuje v přílohách č. 2 a č. 5 vyhlášky č. 182/1991 Sb., již se provádí zákon o sociálním zabezpečení s platností od 1.1. 2006, je postavena výhradně na medicínském přístupu. Ve zmíněných přílohách byla poprvé vymezena hluchoslepou pro přiznání mimořádných výhod II. a III. stupně:

„Vymezení pro přiznání mimořádných výhod II. stupně (průkaz ZTP):

j) kombinované postižení sluchu a zraku (hluchoslepota) funkčně v rozsahu oboustranné středně těžké nedoslýchavosti, kterou se rozumí ztráta slyšení podle Fowlera 40–65 %, a oboustranné silné slabozrakosti, kterou se rozumí zraková ostrost s nejlepší možnou korekcí na lepším oku, kdy maximum je menší než 6/60 a minimum rovné nebo lepší než 3/60

Vymezení pro přiznání mimořádných výhod III. stupně (průkaz ZTP/P):

j) kombinované těžké postižení sluchu a zraku (hluchoslepota) funkčně v rozsahu oboustranné těžké nedoslýchavosti až hluchoty, kterou se rozumí ztráta slyšení podle Fowlera horší než 65 %, a oboustranné těžké ztráty zraku“

Novelizace byla vyhlášena ve sbírce zákonů dne 28. 12. 2005 pod číslem 506/2005.

Podle Ludíkové (2000) je nevýhodou lékařských definic to, že nepojímají hluchoslepého člověka jako komplexní osobnost. Dalším problémem je i samotný proces diagnostiky, zejména u dětí, které ještě nemají vytvořenou schopnost komunikace. Nelze se pak spoléhat na jejich spolupráci při diagnostikování. Nedá se přesně stanovit míra postižení zraku a sluchu. Hluchoslepota v raném věku pak může být snadno zaměněna s mentálním postižením, což má negativní důsledky pro další celkový vývoj dítěte.

Jednostranný přístup k definici hluchoslepoty na základě pouhého lékařského vymezení je ve světě dávno překonán. V odborných kruzích i mezi samotnými hluchoslepými je upřednostňováno hledisko sociální a funkční, které se zaměřuje na specifické problémy a omezení způsobené hluchoslepotou. Například definice v Písemném prohlášení č. 1/2004 o právech hluchoslepých osob (Written declaration 1/2004 on the rights of deafblind people), přijatém Evropským parlamentem 1. dubna 2004 vymezuje hluchoslepotu takto:

„Hluchoslepota je jedinečné postižení, vzniklé kombinací zrakového a sluchového poškození, které způsobuje potíže v přístupu k informacím, v komunikaci a mobilitě.“

Návrh nové české definice hluchoslepoty je výsledkem jednání, které iniciovalo o.s. LORM – Společnost pro hluchoslepé. Pracovní skupina této neziskové organizace v roce 2006 vypracovala definici, která vychází z mezinárodního pojetí hluchoslepoty. Tuto verzi definice používá o.s. LORM pro uživatele svých služeb.

V této definici je nejprve hluchoslepota uznána jako jedinečné postižení, dále je popsáno, jaké obtíže hluchoslepota způsobuje (*Definice hluchoslepoty* [online]. 2009 [cit. 10. listopadu 2011]. Dostupný z WWW: <<http://www.lorm.cz/cs/hluchoslepi/definice-hluchoslepoty.php>>):

„Hluchoslepota je jedinečné postižení dané různým stupněm souběžného poškození zraku a sluchu. Způsobuje především potíže při komunikaci, prostorové orientaci a samostatném pohybu, sebeobsluze a přístupu k informacím. Zabraňuje hluchoslepému člověku plnohodnotně se zapojit do společnosti a vyžaduje zajištění odborných služeb, kompenzačních pomůcek a úpravy prostředí.“

V novele zákona o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob se nově objevuje definice hluchoslepé osoby z hlediska komunikace (viz podkapitola 2.2).

1.4 Etiologie hluchoslepoty

Současné postižení zraku a sluchu může vzniknout z mnoha různých příčin, vrozených (geneticky podmíněné příčiny, vliv infekčního onemocnění na plod v době těhotenství) i získaných (progrese zrakových a sluchových vad, fyziologický proces stárnutí, úrazy, prodělané infekční onemocnění – např. meningitida atd.). Příčina postižení bývá však mnohdy nejasná. Hluchoslepota je navíc často provázená dalšími zdravotními problémy, mentálním či tělesným postižením apod.

Ludíková (2000) uvádí tyto nejčastější příčiny hluchoslepoty: zarděnky, cytomegalovirus, syphilis, toxoplazmóza, Usherův syndrom.

Zarděnky způsobuje virus, který infikuje plod a může způsobit poškození kterékoliv části těla, nejvíce ohrožené jsou však oči a uši. Dochází k poškození zrakového orgánu (katarakta, pigmentová retinopatie, glaukom, strabismus, mikroftalmus). Postižení sluchu se může projevit jako senzorická hluchota nebo jednostranná i oboustranná střední ztráta sluchu. Dalšími projevy mohou být změny psychomotoriky, opožděný vývoj, mikrocefalus, srdeční vady.

Častou příčinou vrozené hluchoslepoty je *cytomegalovirus (CMV)*. Jedná se o kongenitální infekci, jejíž projevy mohou být různě závažné. Zhruba 5 % infikovaných plodů umírá před porodem nebo těsně po něm. Nejzávažnějšími projevy jsou atrofie očního nervu, chorioretinis, katarakta, intraokulární kalcifikace, mikroftalmus. Slepota může být vrozená, případně k ní může vést progresivní zánět očí. Častou komplikací je i hluchota, dále pak mentální postižení, spasticita, epilepsie, mikrocefalus, poškození srdce, jater, sleziny a plic.

Hluchoslepotu mohou způsobit i závažná infekční onemocnění jako je *syphilis* nebo *toxoplazmóza*. Pokud nemocná matka infikuje plod, může se po narození vyskytnout slepota nebo progresivní zánět očí. Postižení bývá velmi často doprovázeno hluchotou a dalšími problémy.

Z genetických příčin je nejčastější *Usherův syndrom*. Zrakové postižení (retinis pigmentosa) se projevuje poprvé obvykle v předškolním věku jako šeroslepost. Během dětství a dospívání progreduje a může vést až k totální slepotě. Postižení sluchu bývá většinou oboustranné a může být různého stupně. Usherův syndrom také mohou provázet potíže s udržováním rovnováhy.

Diagnóza Usherova syndromu se určuje na základě genetického a klinického vyšetření. Jedná se o komplexní vyšetření otorinolaryngologické

(vyšetření sluchu a vestibulárních funkcí), oftalmologické (vyšetření zrakových funkcí) a genetické (genetická analýza). (Pennings, 2005)

Mezi další známé syndromy, které mohou způsobit hluchoslepotu, patří např. syndrom CHARGE, Moebiův syndrom, Rosenbergův syndrom, syndrom Cogan I., Kearns-Sayreův syndrom, Downův syndrom, Battenova choroba, Alportův syndrom, Cornelia de Lange syndrom, Marshallův syndrom, Cockayneův syndrom, Bardet-Biedlův syndrom, Goldenharův syndrom, Patauův syndrom, syndrom DE TONI – FANKONI, Wolframův syndrom, Sticklerův syndrom.

1.5 Červenobílá hůl

Ministerstvo dopravy a spojů schválilo dne 10. ledna 2001 vyhlášku č. 30/2001 Sb., kterou se provádějí pravidla provozu na pozemních komunikacích a řízení provozu na pozemních komunikacích. Došlo tak k uzákonění červenobílé hole jako speciálního označení pro hluchoslepe osoby:

„§ 27 (2) Speciální označení osoby nevidomé je bílá hůl, označení osoby hluchoslepe je hůl s bílými a červenými pruhy o šířce 100 mm.“

Do té doby hluchoslepi lidé používali hůl bílou, kterou běžně používají osoby se zrakovým postižením. Následkem nedostatečného označení tak docházelo k situacím, které vedly k nedorozuměním a často i k ohrožení bezpečnosti hluchoslepeho.

Červenobílá hůl je důležitou pomůckou pro samostatný pohyb lidí s hluchoslepotou. Usnadňuje jim pohyb po ulicích a veřejných prostranstvích a zároveň upozorňuje okolí na to, jaký má člověk handicap. Používá se i v řadě dalších zemí. Povědomí české veřejnosti o červenobílé holi se postupně zvyšuje, a to i díky mediální kampani, která tuto kompenzační pomůcku přibližuje lidem.

Červenobílé hole se rozdělují do tří hlavních skupin podle jejich funkce:

- **červenobílá hůl signalizační** – upozorňuje na hluchoslepou osobu, používá se při chůzi s průvodcem, s vodícím psem a také v interiéru
- **červenobílá hůl orientační** – je určena k prostorové orientaci a samostatnému pohybu hluchoslepých osob, chrání před architektonickými bariérami
- **červenobílá hůl opěrná** – je určena pro hluchoslepé osoby se sníženou pohyblivostí, má opěrnou funkci

2. Komunikace osob s hluchoslepotou

2.1 Základní pravidla komunikace

Způsob komunikace s hluchoslepým člověkem závisí především na rozsahu jeho postižení. Výběr jednotlivých dorozumívacích systémů je zcela individuální, jejich volba záleží na době vzniku postižení, na převažující smyslové vadě, na věku, vývojové úrovni a na psychickém a fyzickém stavu hluchoslepe osoby. Výběr dorozumívacího systému závisí i na prostředí, kde komunikace probíhá. Obecně platí, že pro komunikaci s hluchoslepu osobou je důležité klidné prostředí, vhodné osvětlení. Během rozhovoru by měl hluchoslepý člověk průběžně poskytovat zpětnou vazbu, aby bylo zřejmé, že porozuměl tomu, co je mu sdělováno.

Doporučení pro komunikaci s hluchoslepu osobou podle Roehriga z americké Gallaudet University (ROEHRIG, Art. *Tutoring Deaf-Blind Students* [online]. 2012 [cit. 14. ledna 2012]. Dostupný z WWW: <http://www.gallaudet.edu/TIP/Tutor_Training/CRLA_Level_2/Tutoring_Deaf-Blind_Students.html>):

- K získání pozornosti hluchoslepeho člověka je vhodné se ho lehce dotknout na paži nebo na rameni a počkat, až nás zaznamená a poté se představit – hluchoslepi často rozeznávají známé lidi např. podle typického parfému, prstenu nebo hodinek.
- Vyjadřování musí být jasné, stručné, velmi pomáhá shrnutí nejdůležitějších bodů na závěr konverzace. Projev by měl být přirozený, není vhodné např. přehánět gestikulaci ve snaze být pro hluchoslepeho „viditelnější“.
- Vždy je nutné informovat hluchoslepeho o tom, kde se nacházíme, nebo že jsme změnili prostředí. Pokud jsou přítomni další lidé, je dobré zprostředkovat hluchoslepemu informaci o jejich poloze, případně ho přirozeně začlenit do konverzace, pokud má zájem.

- Pokud přemístíme nějaký předmět, který je v blízkosti hluchoslepého nebo mu patří (např. sklenice s vodou, židle apod.), je nutné na to okamžitě upozornit a vyhnout se tak zmatení či úrazu.
- Při vedení hluchoslepého člověka mu nabídneme paži. Hluchoslepý by se měl lehce chytit za nadloktí. Průvodce jde mírně vpředu a paži drží blízko těla, aby poskytl hluchoslepému stabilní místo kontaktu. Dohodnutým gestem či pohybem, případně malým zpomalením chůze upozorňujeme na změny terénu, např. obrubník, schody.

2.2 Komunikační systémy

Mezi nejčastěji užívané komunikační systémy hluchoslepých osob patří:

Mluvená řeč

Velmi častý způsob komunikace u osob se získanou hluchoslepotou se zbytky sluchu. Sluch je často kompenzován sluchadly. Při komunikaci je nutné mluvit pomalu a zřetelně, nezvyšovat hlas, během rozhovoru se neotáčet a nevzdalovat se, prostředí by mělo být klidné. Vliv na kvalitu komunikace má i posazení hlasu mluvícího a jeho způsob vyjadřování.

Janotová (1996) poukazuje na to, že i malé zbytky sluchu jsou při použití sluchadla velmi důležité pro rozvoj řeči – pro osvojení rytmické struktury slova, rozpoznání slabik a pro napodobování zvukové podoby slova.

Psaná forma

Komunikaci písemnou formou využívají hluchoslepé osoby se zbytky zraku prostřednictvím psaného textu, počítače a mobilního telefonu či psacího telefonu pro neslyšící. Psaná forma se využívá také v situacích, kdy nejsou respektovány specifické podmínky pro komunikaci.

Znakový jazyk

Podle Hlaváčové (2007) jde o komunikační prostředek vhodný pro hluchoslepé se zbytky zraku. Systém je tvořen pohybovými a mimickými, přirozenými i konvenčně dohodnutými výrazovými prostředky, jejichž podstata spočívá v pohybech a konfiguraci rukou a prstů, v pozici hlavy a horní části trupu.

Taktilní znakový jazyk

Hlaváčová (2007) uvádí, že taktilní znakový jazyk je primární komunikační technikou především u hluchoslepých, kteří mají vrozenou nebo v raném věku získanou sluchovou vadu. Základem komunikace je spojení rukou hluchoslepé osoby s osobou, která znakuje. Jednotlivé znaky vycházejí ze znakového jazyka pro neslyšící, pro tuto techniku jsou však upraveny dle potřeb hluchoslepých. Nemanuální prvky znaku (výraz obličeje, pohyb hlavy atd.) jsou převedeny do složky manuální, tj. do znaků.

Lormova abeceda

Tato abeceda je vhodná především pro prakticky či totálně hluchoslepé osoby. Ke komunikaci se využívá dlaňová strana libovolné ruky. Mluvčí

vyznačuje do dlaně příjemce jednotlivá písmena abecedy ustálenými body nebo pohyby.

Braillovo písmo

Bodové slepecké písmo využívají hluchoslepé osoby s praktickou či totální slepotou. Kombinace šesti bodů ve dvou sloupcích o třech řádcích tvoří jednotlivá písmena, která se čtou pomocí hmatu. Lze využít i taktilní formu Braillova písma, kdy se jednotlivá písmena zobrazují pomocí ustálených dotyků na dvou prstech jedné ruky.

Daktylografika

Tato forma dorozumívání je využívána především hluchoslepými se ztrátou zraku a sluchu v pozdějším věku. Do dlaně hluchoslepeho člověka se vpisují velká tiskací písmena.

Prstová abeceda (daktylotika)

Jedná se o komunikační systém pro hluchoslepé osoby se zachovalými zbytky zraku. Abeceda využívá formalizované a ustálené postavení prstů a dlaně jedné ruky nebo obou rukou k vyjádření jednotlivých písmen, hlásky se spojují do slov stejně jako v mluvené řeči. Využívá se i k hláskování cizích slov nebo odborných termínů.

Daktylotika do dlaně

Upravenou prstovou abecedu neznačí osoba do prostoru, ale umísťuje do dlaně hluchoslepého.

Tadoma

Metoda užívaná osobami s vrozenou hluchoslepotou. Hluchoslepý má svoji ruku položenou na tváři mluvčího tak, aby malíčkem vnímal vibrace hrdla, palcem pohyby rtů a ostatními prsty tvář.

2.3 Zákon o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob

Dne 20. října 2008 byl ve Sbírce zákonů zveřejněn zákon č. 384/2008 Sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob. Jedná se o novelizaci zákona č. 155/1998 Sb., o znakové řeči. Pracovní skupina, složená z odborníků a zástupců organizací zastupujících neslyšící a hluchoslepé, se podílela na novelizaci tohoto zákona od června roku 2007 a po náročných jednáních se jí podařilo postupně vyřešit problémy a odstranit nedostatky původního zákona.

Zákon č. 384/2008 nově pojednává nejen o komunikaci neslyšících, ale také o komunikačních potřebách a systémech osob hluchoslepých. Osoby neslyšící, ohluchlé i hluchoslepé mají podle zákona právo svobodně si zvolit vyhovující komunikační systém. Došlo k odstranění zavádějícího názvu původního zákona. Ten byl nahrazen názvem novým, z něhož je patrné, že se zákon týká také komunikačních systémů hluchoslepých lidí. V novele zákona je mezi komunikačními systémy uvedena kromě českého znakového jazyka také jeho taktilní forma, která je určena pro hluchoslepé a spočívá

ve vnímání výrazových forem znakového jazyka prostřednictvím hmatu. Znakový jazyk je uznán jako plnohodnotný komunikační systém, který má základní atributy jazyka (systémovost, znakovost, dvojí členění, produktivnost, svébytnost a historický rozměr) a je ustálen po stránce gramatické a lexikální.

V novele zákona jsou dále vyjmenovány komunikační systémy založené na českém jazyce, z nichž některé jsou vhodné i pro hluchoslepé osoby. Jedná se o Lormovu abecedu, Braillovo písmo s využitím jeho taktilní formy, daktylografiku, písemný záznam mluvené řeči, vibrační metodu Tadoma, dále mohou hluchoslepi využít např. znakovanou češtinu a prstovou abecedu, především v jejich taktilní formě.

Neslyšící a hluchoslepi mají právo na vzdělávání s využitím těchto komunikačních systémů, mají právo na tlumočnické služby např. u lékaře nebo na úřadech, rodiče neslyšících a hluchoslepých dětí mají nárok na bezplatné vzdělávání v kurzech komunikačních systémů.

Do zákona byla také začleněna definice hluchoslepé osoby z hlediska komunikace:

„Za hluchoslepé se pro účely tohoto zákona považují osoby se souběžným postižením sluchu a zraku různého stupně, typu a doby vzniku, u nichž rozsah a charakter souběžného sluchového a zrakového postižení neumožňuje plnohodnotný rozvoj mluvené řeči nebo neumožňuje plnohodnotnou komunikaci mluvenou řečí.“

3. Taktilní znakový jazyk

3.1 Charakteristika taktilního znakového jazyka

Taktilní znakový jazyk je taktilní variantou znakového jazyka neslyšících. Jednotlivé znaky jsou transformovány tak, aby jejich podoba byla vnímatelná hmatem. To znamená, že u znaků bývá nutné modifikovat např. tvar ruky, která znakuje, její pohyb, místo, kde se znak artikuluje atd.

Ruce hluchoslepého jsou umístěny na hřbetech rukou jeho komunikačního partnera (artikulujícího) a dotýkají se po celou dobu konverzace zhruba uprostřed artikulačního prostoru. Jednotlivé znaky hluchoslepý člověk odhmatává.

Obr. 1: **Komunikace v taktilním znakovém jazyce 1**

Zdroj: archív o.s. LORM

Souralová (2000, s. 31) tvrdí, že „znak je dorozumívací prostředek, který je hluchoslepému neustále k dispozici, protože umožňuje komunikaci bez

závislosti na pomůckách. Znaky poskytují možnost odpoutat se od konkrétní situace a osvojit si časově a prostorově vzdálené jevy.“

Obr. 2: **Komunikace v taktilním znakovém jazyce 2**

Zdroj: archiv o.s. LORM

Taktilní znakový jazyk používají především ti hluchoslepí, kteří si v důsledku sluchového postižení nejprve osvojili znakový jazyk. Se zhoršením zraku pak byli nuceni přejít k hmatové variantě znakového jazyka. Používání taktilního znakového jazyka jim obvykle nedělá problémy. Mají vytvořenou představu o podobě znaku z doby, kdy jej byli schopni vnímat zrakem. Identifikace znaku prostřednictvím hmatu jim pak nečiní větší potíže. Pro osoby prelingválně neslyšící představuje taktilní znakový jazyk přirozený komunikační prostředek. (Mesch, 2001)

Na druhou stranu hluchoslepí, kteří o zrak a sluch přicházejí postupně, mívají s osvojením taktilního znakového jazyka větší problémy. Mají vytvořený jiný komunikační systém, používají např. mluvenou řeč, Lormovu abecedu nebo Braillovo písmo – tedy systémy, založené na českém jazyce. Je pro ně pak

náročné osvojit si pravidla taktilního znakového jazyka, který je gramaticky svébytný. Navíc mají nedostatečnou zrakovou kontrolu, chybí jim vizuální představa o podobě znaku.

Zkušenosti získané při praktické výuce hluchoslepých osob ukazují, že nejobtížněji si taktilní znakový jazyk osvojují lidé primárně nevidomí se získanou sluchovou vadou. Problémy mají se správným postavením prstů, s vnímáním prostoru i směru pohybu. Nemají zrakovou zkušenost, a proto si znaky nemohou představit. Výuka je pro ně velmi náročná na soustředění. (Langer, Suralová, Horáková, 2010)

Lidé se zbytky zraku a sluchu častěji používají znakovanou češtinu nebo český znakový jazyk. Znaky nemusí vzhledem k charakteru jejich postižení odhmatávat. Zároveň mohou mít slabší motivaci k výuce, neboť jsou schopni používat různé jiné komunikační systémy včetně mluvené řeči.

U dětí s vrozenou hluchoslepotou může taktilní znakový jazyk představovat jednu z možností, jak vybudovat schopnost komunikace. Ve třídách pro hluchoslepé děti, které fungují např. při Střední škole, základní škole a mateřské škole pro sluchově postižené v Olomouci, se však nejčastěji využívá metody totální komunikace. Ta zahrnuje široké spektrum způsobů komunikace a individuálně se upřednostňuje to, co nejvíce žákovi vyhovuje a odpovídá jeho schopnostem a typu postižení. Časté je i využití zástupných předmětů, zejména u menších dětí (např. v Dětském domově a Mateřské škole speciální v Berouně nebo v Mateřské škole pro sluchově postižené v Olomouci, kde jsou umístěny i děti s hluchoslepotou).

Existuje jednoruční a dvouruční podoba taktilního znakového jazyka. Obvykle se používá dvouruční, ale především jedinci primárně neslyšící, pro které byl znakový jazyk přirozeným komunikačním prostředkem, mohou efektivně využít i jednoruční variantu. Jsou schopni znaky vnímat pouze jednou rukou, přičemž druhou ruku mohou využít k poskytování zpětné vazby nebo třeba k držení tašky s nákupem.

Jak zde bylo již řečeno, některé znaky musely být v jejich taktilní podobě lehce modifikovány. Podle Radinové z americké Special Education Service Agency (RADIN, Michelle. *An Overview of American Tactile Sign Language* [online]. 2011 [cit. 16. ledna 2012]. Dostupný z WWW: <<https://www.signup4.net/Upload/USTR10A/ASSE34E/RADIN%20Tactile%20Sign%20Language.pdf>>) je hlavním důvodem k jejich úpravě usnadnění pozice příjemci tak, aby mohl bez problémů dosáhnout na partnerovi ruce po celou dobu konverzace. Např. pokud je znak artikulován blízko u těla, znakový by se měl mírně naklonit dopředu. Některé znaky, např. MŮJ, se artikulují ve znakovém jazyce přímo na těle, což může být v taktilní variantě pro komunikující velmi nepříjemné, neboť jde o zásah do intimní zóny člověka. Artikulační prostor je v taktilním znakovém jazyce mnohem menší, aby bylo možné snadno následovat ruce komunikačního partnera.

Druhy znaků

Znaky taktilního znakového jazyka dělíme do čtyř skupin:

- znaky ukazovací (deiktické) – ukazují přímo na objekt, který je v blízkosti mluvčího (např. JÁ, OKO, UCHO)
- znaky napodobovací (ikonické) – připomínají typickou vlastnost předmětu nebo jevu (např. AUTO, DŮM, JÍST)
- znaky symbolické (arbitrární) – mají abstraktní charakter, jsou dohodnuté (např. SYN)
- znaky specifické – většinou nemají jednoslovný český ekvivalent, jsou součástí intrakulturní komunikace neslyšících, označují obvykle emoce, postoje, hodnocení (Langer, Suralová, Horáková, 2010)

Dále můžeme znaky dělit na:

- znaky prováděné jednou rukou: znaky s nulovým kontaktem (např. CO, ÚRERÝ) a znaky s kontaktem na tělo, nikoli však na druhou

ruku (např. JÁ, KAMARÁD) – při artikulaci jednoručního znaku zůstává ve středu artikulačního pole pouze artikulující ruka

- znaky prováděné dvěma rukama: znaky, v nichž jsou obě ruce aktivní a ve stejném tvaru (např. DŮM), znaky, v nichž je aktivní jedna ruka a obě ruce jsou ve stejném tvaru (např. PONOŽKA) a znaky asymetrické, kdy je aktivní jedna ruka a ruce jsou v různém tvaru (např. DÁREK)
- znaky složené, které jsou kombinacemi výše uvedeného (např. OKNO) (Langer, Suralová, Horáková, 2010)

Manuální komponenty znaku

Základními jednotkami jazyka podle Langer, Suralové, Horákové (2010) jsou tzv. manuální komponenty znaku. Ty jsou obdobou fonémů mluveného jazyka. Patří k nim umístění znaku v prostoru, tvar ruky, pohyb ruky v prostoru, orientace dlaně a prstů a vzájemná poloha rukou. Následující popis jednotlivých manuálních komponentů znaku se zaměřuje především na odlišnosti mezi znakovým jazykem a taktilním znakovým jazykem. Tyto odlišnosti je třeba zohlednit při výuce. S rozšiřující se výukou taktilního znakového jazyka dochází k dalším modifikacím manuálních komponentů znaku. Až v praxi lze samozřejmě nejlépe zjistit, jak znaky modifikovat tak, aby byly srozumitelné pro hluchoslepého člověka.

Znak se umísťuje do *artikulačního prostoru*, který je vertikálně vymezen prostorem mezi hlavou a pasem a horizontálně mezi pravou a levou paží. Většina znaků je umístěna ve středu artikulačního pole, v okrajových částech jich je méně. Znaky mohou být artikulovány volně v prostoru nebo na těle. Umístěním znaku v prostoru lze vyjádřit i čas přítomný (znaky jsou artikulovány před tělem), čas minulý (znaky jsou umístěny v prostoru nad ramenem směrem dozadu) a čas budoucí (znaky na ose směřující od těla dopředu). Hluchoslepým lidem může k upřesnění umístění znaku v prostoru sloužit např. krabice simulující rozměr artikulačního prostoru, která může být doplněná o vodící lišty.

Znaky, které jsou artikulovány volně v prostoru, můžeme popsat také pomocí šesti bodů Braillova písma nebo pomocí časových údajů na hodinkách. V taktilním znakovém jazyce dochází k modifikaci místa artikulace, jak již bylo uvedeno výše. Artikulační prostor se vždy přemísťuje tam, kde se komunikující dotýkají rukama. Je ovlivněn i tím, jaká je vzájemná pozice komunikujících (zda stojí proti sobě, vedle sebe, zda jeden sedí a druhý stojí atd.), a také např. rozdílností jejich postav. Znaky, které se artikulují na těle, předpokládají velmi blízký kontakt obou komunikujících.

V českém znakovém jazyce existuje 42 *tvarů ruky*. Ty se využívají zejména pro fonologický popis jazyka. Při výuce znakového jazyka se pro jednoduchost zápisu a snadnější zapamatování používá 15 základních tvarů ruky. V taktilním znakovém jazyce je nutno modifikovat zejména znaky se složitým postavení prstů, které by bylo pro hluchoslepé obtížně vnímatelné.

Pohyb ruky v taktilním znakovém jazyce bývá kratší než ve znakovém jazyce. Důvodem je, že oba komunikující jsou si fyzicky velmi blízko, proto mají menší prostor pro artikulaci znaků. Vnímání pohybu ruky/rukou v prostoru bývá pro hluchoslepé obecně poměrně obtížné.

Orientace dlaně a prstů je v taktilním znakovém jazyce velmi často ovlivněna tím, že ruce komunikujících jsou v neustálém kontaktu. Původní pozice ze znakového jazyka by pro ně mohla být velmi nepohodlná nebo i fyziologicky nemožná.

Vzájemná poloha rukou u znaků prováděných oběma rukama nebyla zatím v taktilním znakovém jazyce podrobněji zkoumána.

Inkorporace a klasifikátory

Specifickou vlastností českého znakového jazyka i taktilního znakového jazyka je používání inkorporací a klasifikátorů.

Langer, Suralová, Horáková (2010, s. 14) definují inkorporace takto: „Pojmem *inkorporace* označujeme pronikání jiných kvalit do jednotlivých slovníkových tvarů znaků taktilního znakového jazyka a jejich kontextovou a obsahovou modifikaci.“

Například slovní spojení PÍT Z LAHVE/HRNÍČKU/DLANÍ lze v taktilním znakovém jazyce vyjádřit jedním integrovaným znakem. Inkorporované znaky se často zásadně liší od svých slovníkových tvarů, proto je pro hluchoslepé obtížné je zvládnout.

„Jako *klasifikátory* jsou označovány morfémy (jednotky jazyka – v tomto případě znaky nebo některé jejich části), které se spojují s jinými a zastupují určitý význam, lze je tedy označovat jako zástupné znaky.“ (tamtéž, s. 15)

Například velikost a tvar předmětu znázorňují tzv. klasifikátory držení tím, jak ho mluvčí drží a pohybuje s ním.

Pomocí klasifikátorů a inkorporací je možné ve znakovém i taktilním znakovém jazyce velmi rychle a detailně popsat vlastnosti daného předmětu.

Komunikační pozice

Langer, Suralová, Horáková (2010) rozlišují tyto pozice: frontální, paralelní a dorzální.

Nejběžnější je *pozice frontální*, kdy artikulující a příjemce stojí naproti sobě. Tato pozice je vhodná pro výuku taktilního znakového jazyka, protože umožňuje hluchoslepému být neustále v kontaktu s oběma rukama svého komunikačního partnera. Nevýhodou frontální pozice je zrcadlové zkreslení, kdy pohyb artikulujícího vpřed směrem od těla vnímá příjemce jako pohyb k tělu, pohyb vpravo je pro něj pohybem vlevo. Další problém může nastat např. se vstupem do intimní zóny druhého člověka – komunikující stojí blízko sebe a dotýkají se rukama, kromě toho si mohou navzájem překážet

např. vzájemným postavením pokrčených nohou. V některých běžných situacích není frontální pozice možná (sezení u stolu, v dopravním prostředku apod.).

Při *paralelní pozici* mohou komunikující sedět nebo stát vedle sebe, artikuluje dominantní ruka a příjemce sleduje její pohyby svou jednou rukou. Tato pozice vyžaduje zkušenější uživatele taktilního znakového jazyka, protože informace jsou přijímány pouze jednou rukou. Výhodou však je, že volná ruka může např. držet červenobílou hůl, dotýkat se popisovaného předmětu nebo poskytovat zpětnou vazbu.

Při výuce lze využít i *pozici dorzální*, kdy mluvčí (lektor) stojí za zády příjemce, který si tak může udělat lepší představu o podobě znaku. Dorzální pozice se uplatňuje i v případě, že jsou záda příjemce využívána pro haptickou komunikaci, při které se pomocí speciálních doteků popisují prostorové souvislosti kolem klienta. Tento komunikační systém, běžný např. ve Skandinávii, se však u nás prakticky nepoužívá, dosud nebyl přepracován pro české podmínky.

Zahraniční zdroje uvádějí ještě dělení komunikačních pozic na monologovou a dialogovou. *Monologová pozice* se užívá, pokud jeden z komunikačních partnerů hovoří delší časový úsek, např. když tlumočnick překládá hluchoslepému člověku. Komunikační partneři jsou v pozici frontální nebo paralelní, jeden má ruce volně položené na ruku druhého (případně u paralelní pozice používají jednu ruku). Při *dialogové pozici* jsou komunikující naproti sobě, každý má svou pravou ruku (která je obvykle dominantní) pod levou rukou partnera. Tato pozice umožňuje plynulou konverzaci, kdy oba komunikující mohou svou dominantní rukou znakovat a snadno se při rozhovoru střídat. (RADIN, Michelle. *An Overwiev of American Tactile Sign Language* [online]. 2011 [cit. 15. ledna 2012]. Dostupný z WWW: <<https://www.signup4.net/Upload/USTR10A/ASSE34E/RADIN%20Tactile%20Sign%20Language.pdf>>)

Taktilní znakový jazyk u nás není mezi hluchoslepými zatím příliš rozšířen. S jeho výukou a výzkumem u nás začalo v roce 2004 občanské sdružení LORM – Společnost pro hluchoslepé ve spolupráci s odborníky z Univerzity Palackého a Masarykovy univerzity (viz kapitola č. 4). Odborná literatura k tématu u nás tedy zatím téměř neexistuje. Jak již bylo řečeno, taktilní znakový jazyk je modifikací znakového jazyka. Ten byl však v České republice dlouho opomíjen, na školách pro neslyšící se prosazoval spíše rozvoj mluvené řeči v kombinaci s odezíráním. Šlo o to, přizpůsobit neslyšící většinové společnosti.

Jabůrek (1998, s. 33) říká: „Dlouhé odmítání a přehlížení znakového jazyka ze strany slyšících a soustředění komunity neslyšících do větších měst bez větší možnosti vzájemné komunikace zapříčinily, že se znakový jazyk u nás nemohl přirozeně rozvíjet. Rovněž až do roku 1993 u nás nebyl nikdo, kdo by se zabýval lingvistickým výzkumem znakového jazyka.“

Ve světě se však taktilní znakový jazyk běžně používá – týká se to např. Skandinávie, USA, Holandska a dalších zemí. Rozšířen je samozřejmě mezi primárně neslyšícími, u kterých se později projevila zraková vada. Ti již ovládali znakový jazyk a přirozeně přešli k jeho taktilní variantě. Ani dostupná zahraniční literatura však nenabízí mnoho informací o výuce jako takové. Soustředí se spíše na popsání zákonitostí taktilního znakového jazyka a na jeho odlišnosti od znakového jazyka.

Švédská odbornice na problematiku komunikace hluchoslepých Johanna Mesch (2001) uvádí, že kromě jejích prací o taktilním znakovém jazyce se setkala pouze s několika americkými studii z 90. let, jejichž autory jsou Reed, Petronio a Collins.

3.2 Doporučení pro výuku

Langer, Souralová, Horáková (2010, s. 31) uvádějí: „Při nácviku taktilního znakového jazyka s osobami, které nemají zkušenost se znakovým jazykem

neslyšících, je potřeba dodržovat určitá pravidla, jejichž respektování usnadní vzájemné porozumění:

- nácvik taktilního znakového jazyka je vhodné začít v pozici frontální
- na začátku výuky je nutné vymezit artikulační prostor (např. odhmatáním hrudi, ramen a hlavy komunikačního partnera, užitím krabice simulující rozměr artikulačního prostoru, popřípadě doplněné vodicími lištami umístěnými na jejích stěnách či v jejím prostoru)
- promyšleně motivovat k artikulaci – např. zprostředkovat kontakt s jinou osobou používající taktilní znakový jazyk, zajímavá skladba výukové jednotky atd.
- znaky artikulovat přesně a v tempu, které vyhovuje komunikačnímu partnerovi
- počet nových znaků v jedné vyučovací jednotce volit individuálně podle potřeby, jejich počet by neměl přesáhnout 10–12
- poskytnout dostatečný prostor pro upevnění nových znaků, opakovat osvojené znaky v komunikačních situacích
- zařazovat časté přestávky při výuce
- výukové jednotky realizovat s pravidelnou frekvencí, nejlépe dvakrát týdně
- respektovat individuální zvláštnosti osob s hluchoslepotou“

Jako jedna z nejdůležitějších věcí při výuce se jeví precizní a shodné provádění znaků všemi lektory. Toto je nutné především při výuce primárně nevidomých se získanou sluchovou vadou. Různé varianty jednoho znaku jsou pro ně velmi matoucí. Je však třeba zdůraznit, že i taktilní znakový jazyk se neustále mění a vyvíjí – stejně jako všechny ostatní jazyky. Rovněž se v něm vyskytují regionální i generační odchylky. Nelze samozřejmě zaručit, že se všichni hluchoslepí naučí určitý znak provádět shodně.

Při komunikaci s hluchoslepu osobou je nutné neustále průběžně ověřovat správné pochopení sdělení. Pokud jde o člověka se zbytky zraku,

zpětnou vazbu obvykle poskytuje neverbálním způsobem (mimikou, pokýváním hlavy apod.). Toto však často dělají i ti, kteří zrak úplně ztratili. Je to pro ně však jen zautomatizovaný pohyb, přetrvávající z dob před úplnou ztrátou zraku.

Langer, Suralová, Horáková (2010, s. 24) říkají: „Často se stává, že vidící a slyšící partner, který je v komunikaci s hluchoslepou osobou nezkušený, nevědomky přistoupí na tento způsob potvrzování porozumění (protože je pro něj přirozený) a tím značně zkomplikuje průběh komunikace.“

Vhodnější je tedy potvrzovat porozumění manuálními prostředky, např. artikulací znaků ANO nebo ROZUMÍM. Při sdělování důležitých informací je dobré vyzvat komunikačního partnera k zopakování informace.

Při konverzaci může být občas problém rozpoznat otázku. Je proto žádoucí, aby po vyřčené otázce následovala dostatečně dlouhá komunikační pauza. Při ní zůstávají ruce bez pohybu v poslední artikulační fázi znaku. Při tvoření otázky se samozřejmě využívá např. i manuální znak pro OTAZNÍK nebo znak PTÁM SE zařazený na začátku věty.

Další doporučení se týkají především úpravy zevnějšku a osobní hygieny. Měli by se jimi řídit ti, kteří komunikují taktilním znakovým jazykem s osobou, která využívá zbytky zraku. Vhodné je nosit oblečení, které kontrastuje s barvou kůže na rukou: tmavé oblečení pro lidi se světlou kůží, světlé oblečení pro lidi s tmavou kůží. Oblečení by mělo být jednobarevné, zcela nevhodné jsou pruhy nebo puntíky, případně velký výstřih. Rušivě mohou také působit náramky, prsteny, řetízky a dlouhé nebo lesknoucí se náušnice, které odrážejí světlo. Vzhledem k tomu, že komunikační partneři se nacházejí v těsné blízkosti, je také třeba dodržovat základní hygienická pravidla. Není vhodné používat silné parfémy a parfémované krémy na ruce. Nehty mají být krátké, bez ostrých hran. Také drsná kůže na ruce působí rušivě a nepříjemně, zvláště pokud konverzace trvá delší dobu. Ruce musí být samozřejmě vždy čisté, vhodné je například používání antibakteriálních gelů. (MORGAN, Susie. *Sign Language with People who are Deaf-Blind: Suggestion for Tactile and Visual Modifications*

[online]. 2002 [cit. 19. ledna 2012]. Dostupný z WWW:
<<http://www.deafblind.com/slmorgan.html>>

4. Vývoj a výuka taktilního znakového jazyka v České republice

4.1 Občanské sdružení LORM – Společnost pro hluchoslepé

S taktilním znakovým jazykem u nás poprvé začalo systematicky seznamovat hluchoslepé občanské sdružení LORM. První pokus o úpravu znaků podle dánského modelu v roce 1994 se příliš nezdařil. Modifikované znaky se neujaly. O deset let později, v roce 2004, se zahájila výuka, která je již podstatně úspěšnější.

Občanské sdružení LORM – Společnost pro hluchoslepé sdružuje hluchoslepé spoluobčany, jejich rodinné příslušníky a zájemce o problematiku osob s hluchoslepotou z řad odborné i laické veřejnosti.

Posláním organizace je hájit zájmy hluchoslepých osob. Mezi dlouhodobé cíle o.s. LORM patří:

- zajišťování komplexních služeb pro hluchoslepé
- rozvoj pracovní a sociální rehabilitace
- rozvoj spolupráce s rodinami, odborníky i organizacemi v rámci ČR i zahraničí
- rozvoj pedagogické a vzdělávací činnosti, činnosti odborně publikační a propagace problematiky hluchoslepých

Občanské sdružení LORM – Společnost pro hluchoslepé bylo založeno v roce 1991 na základě potřeb lidí s duálním smyslovým postižením, neboť do té doby v České republice neexistovala žádná organizace, která by se věnovala péči o hluchoslepé. V říjnu roku 1991 se sešla skupina odborníků, mezi jinými doc. PhDr. Ján Jesenský, PhDr. Zdeněk Šarbach, Mgr. Jaroslava Jesenská, Jaroslav Paur, PhDr. Zbyněk Galvas, PhDr. Josef Cerha, Jaroslava Gabrielová, Mgr. Jan Kratochvíl. Přípravný výbor dal poté podnět k založení prvního občanského sdružení pro hluchoslepé v České republice. Pojmenováno

bylo podle hluchoslepeho filozofa, básníka a novináře, který pocházel z Mikulova a v němčině psal pod pseudonymem Hieronymus Lorm.

Za 20 let se organizaci LORM podařilo vybudovat v České republice základní síť sociálních služeb pro osoby s hluchoslepotou. V šesti poradenských centrech v Praze, Liberci, Jindřichově Hradci, Hradci Králové, Brně a Ostravě a prostřednictvím terénních sociálních pracovníc dnes o.s. LORM nabízí 4 sociální služby registrované u Magistrátu hl. m. Prahy pod č. j.: 278548/07:

- **Odborné sociální poradenství pro osoby s hluchoslepotou** dle § 37 zákona č. 108/2006 Sb.

poradenství v oblasti sociální péče (mimořádné výhody pro zdravotně postižené; příspěvek na péči, ostatní peněžité a věcné dávky; sociální výhody), důchodového zabezpečení, státní sociální podpory a výběru vhodných kompenzačních pomůcek (pomoc při výběru kompenzační pomůcky včetně vydávání doporučení; osobní asistence při výběru pomůcky; pomoc při podávání žádosti o příspěvek na pomůcku)

- **Sociální rehabilitace osob s hluchoslepotou** dle § 70 zákona č. 108/2006 Sb.

nácvik komunikace (Lormova abeceda, Braillovo písmo, znakový a taktilní znakový jazyk), nácvik sebeobsluhy, prostorové orientace a samostatného pohybu s červenobílou holí; průvodcovské služby na úřady a k lékaři, předčitatelská služba, informační servis formou bulletinu Doteky atd.

- **Tlumočnické služby pro osoby s hluchoslepotou** dle § 56 zákona č. 108/2006 Sb.

tlumočení ve znakovém a taktilním znakovém jazyce, Lormově abecedě, pomocí prstové abecedy do dlaně či orálně při kompenzaci sluchadly

- **Sociálně aktivizační služby pro osoby s hluchoslepotou** dle § 66 zákona č. 108/2006 Sb.

edukačně-rehabilitační pobyty a klubová setkání

Registrace zahrnuje sociální služby zajišťované ve všech krajích České republiky a v regionálních poradenských centrech o.s. LORM. Terénní sociální pracovníce dojíždějí do všech oblastí České republiky podle potřeb klientů. Cílem služeb je připravit klienta vést samostatný, plnohodnotný a důstojný život v jeho přirozeném prostředí.

Služby jsou určeny osobám s duálním smyslovým postižením zraku a sluchu různého stupně, cílovou skupinou jsou osoby s hluchoslepotou. Výchozím kritériem definice cílové skupiny je především funkční hledisko zohledňující sociální problematiku.

Všechny sociální služby jsou klientům poskytovány zdarma. Uživatelé služeb si pouze hradí část nákladů na ubytování a stravování na edukačně-rehabilitačních pobytech.

Začátkem roku jsou všichni stávající klienti seznámeni s aktuální nabídkou služeb a skupinových akcí, ze které si zvolí pro sebe potřebné služby. V průběhu roku pracují terénní sociální pracovníce na základě sepsaných smluv, ve kterých je uvedena frekvence a druh poskytované služby. Služby jsou klientům poskytovány celoročně v pracovní době. Pracovníci i dobrovolníci o.s. LORM se při poskytování služeb řídí principy Etického kodexu o.s. LORM.

V současné době má o.s. LORM celkem 217 klientů (údaj z roku 2011). Z tohoto počtu jich cca 130 využívá nabízené sociální služby. Podle statistiky z roku 2010 věnovalo 9 terénních sociálních pracovníc celkem 4 161 hodin sociální rehabilitaci (z toho 1 113,5 hodin připadlo na výuku komunikačních systémů, sebeobsluhy, prostorové orientace atd.). Dalších 2 567,5 hodin

náleželo sociálnímu poradenství, 159 hodin tlumočení a 3 969 hodin sociálně aktivizačním službám. Nezanedbatelnou část pracovní doby zabere samozřejmě i administrativa, dále se terénní sociální pracovníci podílejí na práci s dobrovolníky, přednáškové činnosti pro studenty středních i vysokých škol atd. Nutné je i průběžné další vzdělávání, ať už formou samostudia nebo návštěvy kurzů či odborných přednášek.

Mezi doplňkové služby o.s. LORM patří především již zmíněné vydávání bulletinu Doteky, který je součástí informačního servisu pro osoby s hluchoslepotou v rámci sociální rehabilitace. Doteky vycházejí čtyřikrát ročně, k dispozici jsou ve zvětšeném černotisku, v Braillově písmu, jako zvuková nahrávka ve formátu MP3 na CD-ROMu a také v elektronické podobě ve formátu doc nebo PDF. Hluchoslepé osoby mají bulletin zdarma. Doteky pomáhají hluchoslepým překonávat informační bariéry.

Další významnou aktivitou o.s. LORM je provoz odborné knihovny, která je jediným uceleným zdrojem informací o hluchoslepotě v České republice. Cílem je poskytovat informace hluchoslepým osobám, jejich rodinám, studentům speciální pedagogiky i dalších oborů, sociálním pracovníkům, speciálním pedagogům, tlumočnickům a také zájemcům o problematiku z řad veřejnosti. Knihovna obsahuje téměř 800 titulů včetně cizojazyčných.

Informace o o.s. LORM jsou dostupné také na bezbariérových stánkách www.lorm.cz, které jsou dobře uživatelsky přístupné pro hluchoslepé a zrakově postižené občany. Lze si zvolit velikost písma i barvu pozadí, stránky jsou dobře čitelné braillovým řádkem a jsou upravené pro hlasový výstup.

Dalším doplňkovým projektem k sociální rehabilitaci je pracovní rehabilitace a poskytování komplexní podpory při zaměstnávání osob s hluchoslepotou.

Unikátními projekty jsou také dvě soutěže určené pro lidi s hluchoslepotou. Jde o sportovní soutěž nazvanou Lormolympiáda, která se mezi hluchoslepými těší velké popularitě, a uměleckou soutěž o Cenu Hieronyma Lorma. Jejím

cílem je motivovat hluchoslepé k tvořivosti, poskytnout jim prostor pro prezentaci jejich uměleckých děl a představit jejich díla veřejnosti. Soutěží se v kategorii literární (poezie, próza) a výtvarné. Díla hodnotí odborná porota a také veřejnost.

Každoročně se koná také veřejná sbírka Červenobílé dny, jejímž cílem je nejen získání finančních prostředků na podporu projektů pro hluchoslepé, ale také propagace a osvětová činnost. Součástí sbírky proto bývá i řada doprovodných akcí.

V rámci mezinárodní spolupráce je o.s. LORM členem Světové federace hluchoslepých (WFDB), má zastoupení v Evropské unii hluchoslepých (EDBU) a dále je také členem mezinárodní organizace Deafblind International (DbI).

4.2 Spolupráce na projektu výuky taktilního znakového jazyka

V roce 2004 zahájilo o.s. LORM spolupráci s doc. PhDr. Evou Souralovou, PhD., ředitelkou Ústavu speciálněpedagogických studií Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Spolu s týmem jejích spolupracovníků, Mgr. Jiřím Langerem, PhD., taktéž z Pedagogické fakulty Univerzity Palackého, a PhDr. Radkou Horákovou, PhD. z katedry speciální pedagogiky Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně se zaměřili na rozvoj taktilního znakového jazyka a jeho rozšíření v České republice. Autoři projektu by rádi přispěli k tomu, aby se z taktilního znakového jazyka stal univerzální komunikační prostředek hluchoslepých bez ohledu na stupeň znakového a sluchového postižení.

V rámci tohoto projektu byly do současné doby realizovány čtyři týdenní pobyty pro hluchoslepé se zaměřením na výuku taktilního znakového jazyka. Těmto pobytům se podrobněji věnuje následující podkapitola.

Zároveň bylo nutno proškolit lektory, kteří budou hluchoslepé klienty taktilní znakový jazyk vyučovat. První školení proběhlo v červnu roku 2005

na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého. Zúčastnilo se ho pět terénních sociálních pracovníků o.s. LORM. Další školení následovalo v červenci roku 2006 v Letovicích a proškoleny byly rovněž pět terénních sociálních pracovníků. Každý lektor z o.s. LORM musí ovládat nejen znaky, ale i metodiku výuky.

Při poradenských centrech o.s. LORM v Praze, Brně a Liberci začala probíhat výuka hluchoslepých klientů, kteří projeví zájem o komunikaci v taktilním znakovém jazyce. První kurz se začal realizovat v brněnském poradenském centru již v září 2004. Pod vedením PhDr. Radky Horákové, PhD. se taktilní znakový jazyk individuálně učili čtyři hluchoslepi klienti. Individuální výuka dnes probíhá i při ostatních poradenských centrech. Neexistuje však dostupná statistika o počtu účastníků, případně o odučených hodinách. Proškolené terénní sociální pracovníce vyučují klienty taktilní znakový jazyk v jednotlivých poradenských centrech, případně v domácnostech klientů, kam za nimi dojíždějí.

Vyústěním spolupráce mezi o.s. LORM a odborníky z Univerzity Palackého a Masarykovy univerzity bylo úspěšné vydání 1. a 2. dílu výukového CD-ROMu s názvem Taktilní znakový jazyk pro hluchoslepe. Poté následovalo vydání tištěného manuálu Taktilní znakový jazyk – Manuál a CD-ROM k výuce a studiu. Těmto materiálům jsou věnovány samostatné podkapitoly.

4.3 Pobyty zaměřené na výuku taktilního znakového jazyka

Rehabilitačně-edukační pobyty, které pořádá o.s. LORM pro své hluchoslepe klienty, mají nejrůznější zaměření. Od sociální rehabilitace, přes turistiku, cyklistiku na tandemových kolech, až po běžecké lyžování v zimě. Od roku 2004 se pořádají také edukační pobyty s výukou taktilního znakového jazyka.

Jesenský (2000, s. 231) definuje edukační kurz jako: „jednorázové nebo několikanásobné setkání lektora s frekventanty za účelem seznámení

se s určitou problematikou, učivem. Frekvence kurzů je v edukaci handicapovaných poměrně velmi častá. V kurzu se aplikují různé techniky a metody. Kurz může být docházkový, internátní nebo kombinovaný. Častokrát je to forma, která předpokládá dlouhodobější práci s obsahově vymezeným programem podle plánu, ve vymezených časových jednotkách, se stálou skupinou frekventantů a klientů.“

V roce 2004 byl uspořádán první týdenní pobyt specializovaný na výuku taktilního znakového jazyka. Mezi klienty byl o pobyt poměrně velký zájem, ačkoli většina z nich se s taktilním znakovým jazykem setkala poprvé. Pobyt se konal 23. 8. – 28. 8. v Radešíně. Zúčastnilo se ho celkem 25 osob, z toho 12 hluchoslepých. Ostatními účastníky byli průvodci a instruktoři z řad zaměstnanců o.s. LORM, dále odborníci a studenti z brněnské a olomoucké univerzity a rodinní příslušníci. Taktilní znakový jazyk zde byl v podstatě poprvé představen hluchoslepým zájemcům o jeho výuku. Výuka probíhala každý den od 9.00 do 12.30, od 15.00 do 17.30 a formou konverzace od 19.00 do 21.00. Tyto údaje vychází z připraveného programu, ale během pobytu se průběh výuky flexibilně přizpůsoboval situaci. Součástí programu bylo i několik výletů, večerní program pak většinou probíhal formou neformálního přátelského posezení. Všichni měli svého průvodce – lektora, se kterým se pod vedením týmu doc. PhDr. Evy Suralové, PhD. naučili základní znaky. Lektoři se u jednoho klienta po určitých časových úsecích střídali. Každý měl však určeného jednoho klienta, pro kterého fungoval jako průvodce a tlumočnick po celý týden. Seznam znaků, uspořádaných do několika tematických skupin, byl předem připraven týmem doc. PhDr. Suralové, PhD. Šlo samozřejmě i o zmapování toho, jak budou hluchoslepí na výuku reagovat, jaké se vyskytnou problémy, jaké styly výuky budou vyhovující. Ověřovalo se správné provedení znaků. Od tohoto prvního pobytu se výuka taktilního znakového jazyka stále vyvíjí, zkvalitňuje a reaguje na potřeby hluchoslepých.

Druhý pobyt se uskutečnil v Děčíně ve dnech 2. 7. – 9. 7. 2005. Zúčastnilo se 31 osob, z toho 14 hluchoslepých klientů. Byli mezi nimi začátečníci, mírně pokročilí i několik zkušenějších stálých uživatelů taktilního

znakového jazyka. Ti formou běžné konverzace navazovali kontakt se začátečníky, což bylo samozřejmě velmi přínosné. Výuka byla opět naplánována jako celodenní, stejně jako na prvním pobytu. Taktilní znakový jazyk se procvičoval nejen při výuce, ale i při společenském a kulturním programu, např. při výletech do Hřenska, do zoo nebo při prohlídce děčínského zámku.

Další pobyt se zaměřením na taktilní znakový jazyk proběhl 8. 7. – 15. 7. 2006. Celkem 12 hluchoslepých klientů, 9 rodinných příslušníků a 11 průvodců, instruktorů a odborníků se vypravilo do Letovic. Výuka probíhala dopoledne od 9.00 do 12.30 a formou konverzace od 19.30 do 21.00.

Zatím poslední pobyt se uskutečnil v Lažánkách ve dnech 4. 7. – 11. 7. 2008. Zúčastnilo se celkem 30 osob, z toho 14 hluchoslepých klientů. Výuka byla koncipována stejně jako na předchozím pobytu.

Během výuky taktilního znakového jazyka se na všech uskutečněných pobytech ověřovalo správné a jednotné provedení znaků, což se ukázalo jako naprosto zásadní pro úspěšnou konverzaci hluchoslepých v taktilním znakovém jazyce. Pokud se všichni nenaučí provádět znaky stejně, budou mít problémy porozumět si navzájem. Toto platí samozřejmě i pro lektory z o.s. LORM – správné provedení znaku se ověřovalo vždy před výukou s týmem doc. PhDr. Suralové, PhD. Každý lektor měl k dispozici tištěný heslář se znaky. Na pobytech zároveň probíhal výběr vhodných znaků pro připravovaný výukový CD-ROM.

Na rok 2012 připravuje o.s. LORM ve spolupráci s doc. PhDr. Evou Suralovou, Ph.D. další týdenní pobyt se zaměřením na výuku taktilního znakového jazyka. Pobyt se uskuteční ve Znojmě v termínu 22. 6. – 29. 6. V současné době se pracuje na novém pojetí výuky i obsahu. Každý student bude mít svůj vlastní individuální plán, výuka bude nastavena přesně na tělo dle jeho požadavků, možností a představ. Na rozdíl od předchozích pobytů, kde se všichni učili jednotně, bude nyní každý postupovat vlastním tempem. Schopnosti i motivace hluchoslepých jsou velmi rozdílné, někdo zvládne za den

5 nových znaků, někdo 20. Každý má také jinou výchozí úroveň znalostí. Výuka bude probíhat dopoledne, večer bude následovat konverzace. Lektoři se budou pravidelně střídát, patrně až v průběhu pobytu se rozhodne, po jak dlouhých časových úsecích. Bude nutno nejprve vyzkoušet, co klientům vyhovuje a co je pro ně nejvíce přínosné. Doplnkový program počítá s prohlídkou místního hradu, koupáním ve Vranovské přehradě, projíždkou po Dyji, návštěvou Bítova a podobně.

Výuka taktilního znakového jazyka je na pobytech pro klienty zdarma. Hradí si pouze příspěvek na ubytování a stravování.

4.4 Výukové CD-ROMy

Občanské sdružení LORM vydalo již dva výukové CD-ROMy nazvané Taktilní znakový jazyk pro hluchoslepé. První díl vyšel v roce 2006, druhý pak v roce 2009. Obsahují základní zásobu znaků. Tyto CD-ROMy připravil Mgr. Jiří Langer, Ph.D. se svými spolupracovníky z Univerzity Palackého v Olomouci a Masarykovy univerzity v Brně. Na jejich vzniku se podílely i učitelky ze třídy pro hluchoslepé žáky při Střední škole, základní škole a mateřské škole pro sluchově postižené v Olomouci. CD-ROMy slouží jako metodická pomůcka lektorům znakového jazyka. Využít je mohou ale také hluchoslepi lidé a jejich rodiny k prohlubování znalostí, které si již osvojili na kurzech taktilního znakového jazyka pořádaných o.s. LORM. Oba díly CD-ROMu jsou připraveny tak, aby byly dobře uživatelsky přístupné pro hluchoslepé osoby se zbytky zraku. Uživatel si může zvolit velikost písma i barvu pozadí nebo upravit rychlost předvádění znaků. Jednotlivé znaky jsou zde ukázány v běžném znakovém jazyce, v taktilním provedení a v detailu. Řazeny jsou tematicky i abecedně. Formou testů si lze rovněž ověřit získané vědomosti.

Podle tvůrců CD-ROMu jde o ojedinělý projekt, který nemá ve světě obdoby. Svědčí o tom i zájem odborníků ze zahraničí, které tento český

výukový CD-ROM velmi zaujal. Vzhledem k tomu, že taktilní znakový jazyk není mezinárodní, mohou však použít pouze princip.

Autoři CD-ROMu při výběru znaků vycházeli z potřeb a požadavků hluchoslepých. První díl obsahuje celkem 408 znaků z následujících oblastí: hygiena, byt a dům, osoby a zaměstnání, potraviny, město a vesnice, ostatní, škola, příroda, sport, počasí a oblečení, slovesa. Vyváženost znakové zásoby zajišťuje druhý díl výukového CD-ROMu, který obsahuje dalších 409 znaků. Srozumitelnost jednotlivých znaků byla ověřována na výukových pobytech, kde volbu konkrétních znaků a nejvhodnější způsob jejich artikulace posuzovali přítomní hluchoslepí, kteří již taktilní znakový jazyk při dorozumívání používají, ale také ti, kteří s výukou teprve začínají. Všichni se shodli na tom, že pro vzájemné porozumění je nezbytné, aby znaky byly používány jednotně, neboť i malá změna při provádění znaků může velmi znesnadnit jejich pochopení. (Langer, Souralová, Horáková, 2010)

4.5 Manuál k výuce a studiu

Spolupráce o.s. LORM a odborníků z Univerzity Palackého v Olomouci a Masarykovy univerzity v Brně pokračovala v roce 2010 vydáním tištěného manuálu s názvem Taktilní znakový jazyk – Manuál a CD-ROM k výuce a studiu, který je určený pro výuku a studium taktilního znakového jazyka osob s hluchoslepotou. Jedná se o metodickou pomůcku, která má doplnit všem zájemcům, současným i budoucím lektorům i uživatelům taktilního znakového jazyka důležité teoretické znalosti. V textu lze najít odpovědi na tři základní otázky: Co je taktilní znakový jazyk, Co je dobré znát, abychom se s ním dobře domluvili a Jak lze při komunikaci využít český jazyk. Manuál, který navíc obsahuje doporučení pro výuku a odkazy na odbornou literaturu, ocení především lektori, kteří učí osoby s hluchoslepotou, jak si osvojit taktilní znakový jazyk. Součástí tištěné brožury je i vložený multimediální CD-ROM, který je určen zájemcům se zrakovým postižením. Tento CD-ROM obsahuje

stejný text i doprovodné ilustrace jako tištěný manuál a je uživatelsky dobře přístupný právě osobám se zbytky zraku.

Příprava manuálu byla časově velmi náročná, o to více času však měli jeho autoři na poznání a popsání zákonitostí tohoto komunikačního systému hluchoslepých.

Manuál s CD-ROMem si lze objednat v Poradenském centru LORM Praha nebo na www.lorm.cz, cena manuálu s CD-ROMem je 100 korun, osoby s hluchoslepotou obdrží jeden výtisk zdarma. Tamtéž si lze objednat i oba díly výukového CD-ROMu Taktilní znakový jazyk pro hluchoslepé. Cena 1. dílu je 150 korun, cena 2. dílu je 50 korun. Hluchoslepí mají opět oba díly zdarma.

5. Průzkum

5.1 Projekt průzkumu

Cílem průzkumu je zmapovat problematiku výuky taktilního znakového jazyka. Průzkum je zaměřen na získání informací, týkajících se zkušeností hluchoslepých klientů o.s. LORM s výukou. Zabývá se zjištěním výchozí situace klientů, která ovlivňuje jejich preferovaný komunikační systém. Na to navazuje zkoumání konkrétních okolností výuky, problémů, které klienti při výuce vnímají, a situací, ve kterých taktilní znakový jazyk používají. Hypotézy nebyly stanoveny, průzkum se zabývá více aspekty daného problému. Výsledek šetření lze využít pro potřeby o.s. LORM – pro zhodnocení dosavadního průběhu výuky a případnou modifikaci výukového programu.

Harmonogram průzkumu byl sestaven na základě konzultace s metodičkou o.s. LORM tak, aby zohledňoval možnosti terénních sociálních pracovníků. Ty jsou v kontaktu s hluchoslepými klienty a při pravidelných návštěvách jim předaly, případně přetlumočily, žádost o spolupráci na průzkumu.

Harmonogram průzkumu:

- přípravná etapa (formulace problému a cílů průzkumu, výběr metody, příprava dotazníku) – září 2011
- realizační etapa (oslovení klientů, distribuce dotazníků, shromáždění informací) – říjen, listopad 2011
- zpracování výsledků a jejich interpretace, vypracování průzkumné zprávy – prosinec 2011

Cílovou skupinou průzkumu jsou dospělí hluchoslepi klienti o.s. LORM, kteří se účastnili/účastní výuky taktilního znakového jazyka. Toto občanské sdružení je jedinou organizací v České republice, která se věnuje výuce tohoto komunikačního systému hluchoslepých. Vzhledem k celkovému počtu klientů,

kteří se účastní výuky, jde prakticky o plošný průzkum, kterého se zúčastnilo celkem 30 osob.

Zvolena byla **metoda dotazníku**. Ten obsahuje 22 otázek, z toho 16 uzavřených, 3 polouzavřené a 3 otevřené. První část otázek se zabývá zjišťováním sociodemografických údajů (věk, pohlaví, vzdělání) a informací o zrakovém a sluchovém postižení. Tyto informace jsou nutné pro pochopení širších souvislostí, týkajících se např. preferovaného komunikačního systému, motivace k učení atd. Další část otázek je směřována na taktilní znakový jazyk a jeho výuku.

Dotazník byl připraven ve zvětšeném černotisku, v elektronické podobě a v Braillově písmu podle individuálních potřeb klientů.

Podoba dotazníku je vždy kompromisem mezi požadavky výzkumníka a schopnostmi a zájmem respondentů. (Gavora, 2000)

Vzhledem k charakteristice cílové skupiny platí výše uvedené tvrzení beze zbytku. Stupně postižení jednotlivých klientů se velmi liší, z toho vyplývá i jejich upřednostňovaný způsob komunikace. Zároveň se velmi liší i úroveň jejich komunikačních dovedností i intelektu. Otázky tedy byly formulovány co nejjednodušeji, spíše heslovitě a nekomplikovaně. Většina otázek je uzavřeného typu. Jejich podoba i počet byly konzultovány s metodičkou občanského sdružení. Přesto se od počátku počítalo s tím, že někteří klienti nebudou schopni pochopit smysl textu. Problémy s porozuměním textu se týkaly především primárně neslyšících osob, které neovládají dobře psanou formu českého jazyka.

Dotazníky klientům předaly terénní sociální pracovnice občanského sdružení. Ty jim také vysvětlily, jakého průzkumu se účastní a proč. Vyplnění dotazníku bylo samozřejmě dobrovolné, nicméně podstatná část klientů (30 z 34 oslovených) se ochotně zapojila. Dotazník byl anonymní. Podle působiště konkrétních terénních sociálních pracovníků lze určit, že 11 respondentů pocházelo z Jihomoravského kraje, 7 respondentů

z Jihočeského kraje, 6 z Moravskoslezského kraje, 4 byli z Prahy a 2 pocházeli z Královéhradeckého kraje.

U většiny klientů při vyplňování dotazníku asistovaly terénní sociální pracovníce, které jim v případě potřeby otázky přečetly či přetlumočily a zaškrtny zvolenou odpověď. Terénní sociální pracovníce klienty poměrně dobře znají. Byly však požádány, aby dotazník za klienta nevyplňovaly samy a aby nijak s výběrem odpovědi nepomáhaly. A to i v případě, že by některé otázky zůstaly z důvodu nepochopení bez odpovědi. Důvodem je snaha o autenticitu odpovědí.

5.2 Vyhodnocení průzkumu

Otázka č. 1

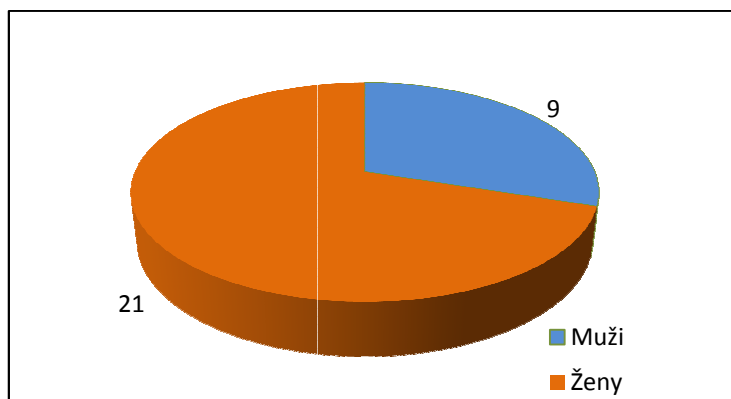
Pohlaví

Z 30 respondentů bylo 21 žen a 9 mužů.

Tabulka 1: **Pohlaví**

Pohlaví	Počet
Ženy	21
Muži	9
Celkem	30

Graf 1: **Pohlaví**

Otázka č. 2

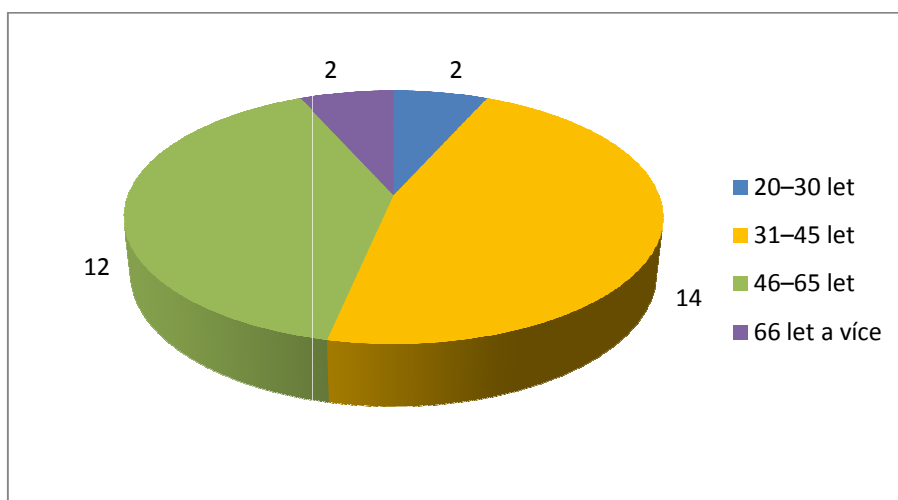
Věk

Průměrný věk respondentů byl 47 let. Nejvíce z nich se nacházelo v období střední dospělosti (celkem 14) a pozdní dospělosti (celkem 12). Nejmladšímu bylo 23 let, nejstaršímu 81 let.

Tabulka 2: **Věk**

Věk	Počet
20-30 let	2
31-45 let	14
46-65 let	12
66 let a více	2
Celkem	30

Graf 2: **Věk**

Otázka č. 3

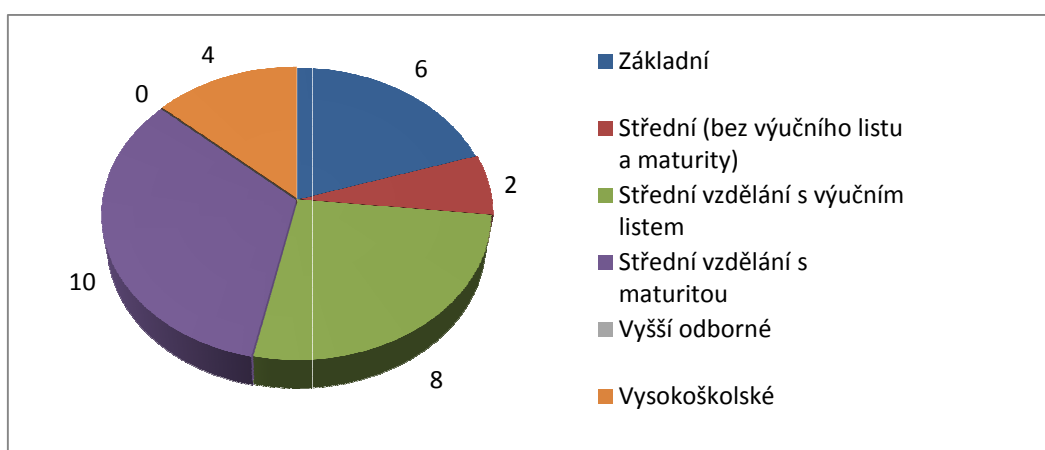
Nejvyšší dosažené vzdělání

Základní vzdělání mělo 6 respondentů, střední vzdělání (bez výučního listu a bez maturity) měli 2 respondenti, 8 dotazovaných získalo střední vzdělání s výučním listem, 10 mělo střední vzdělání s maturitou a 4 respondenti dosáhli vysokoškolského vzdělání. Vyšší odborné vzdělání neuvedl nikdo z dotazovaných.

Tabulka 3: **Nejvyšší dosažené vzdělání**

Vzdělání	Počet
Základní	6
Střední (bez výučního listu a maturity)	2
Střední vzdělání s výučním listem	8
Střední vzdělání s maturitou	10
Vyšší odborné	0
Vysokoškolské	4
Celkem	30

Graf: **Nejvyšší dosažené vzdělání**

Otázka č. 4

Stupeň zrakového a sluchového postižení

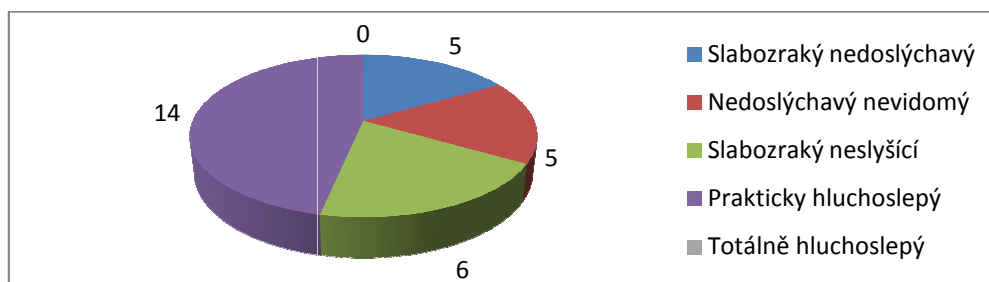
Celkem 5 respondentů bylo slabozrakých nedoslýchavých, 5 bylo nedoslýchavých nevidomých, 6 osob bylo slabozrakých neslyšících a 14 respondentů uvedlo jako stupeň svého postižení praktickou hluchoslepou s minimálními zbytky zraku a sluchu. Totálně hluchoslepý nebyl žádný z dotazovaných.

Z odpovědí vyplývá, že největší zájem o výuku taktilního znakového jazyka mají lidé prakticky hluchoslepi, kteří se nemohou spoléhat na komunikační systémy vyžadující zapojení zraku či sluchu.

Tabulka 4: **Stupeň zrakového a sluchového postižení**

Stupeň postižení	Počet
Slabozraký nedoslýchavý	5
Nedoslýchavý nevidomý	5
Slabozraký neslyšící	6
Prakticky hluchoslepý	14
Totálně hluchoslepý	0
Celkem	30

Graf 4: **Stupeň zrakového a sluchového postižení**

Otázka č. 5

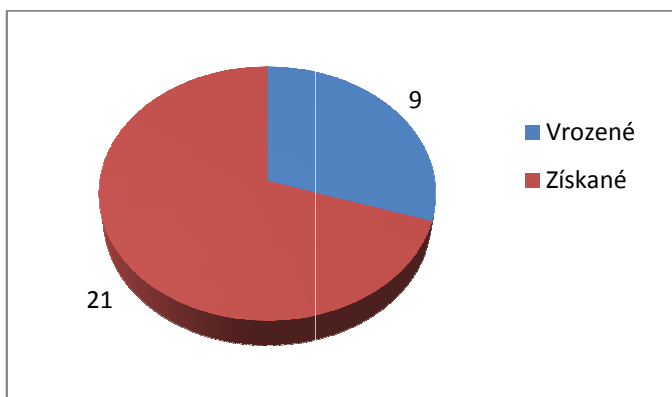
Je vaše postižení zraku vrozené?

U 9 respondentů se jednalo o vrozené zrakové postižení, 21 respondentů uvedlo, že jejich zrakové postižení je získané.

Tabulka 5: **Postižení zraku**

Postižení zraku	Počet
Vrozené	9
Získané	21
Celkem	30

Graf 5: **Postižení zraku**

Otázka č. 6

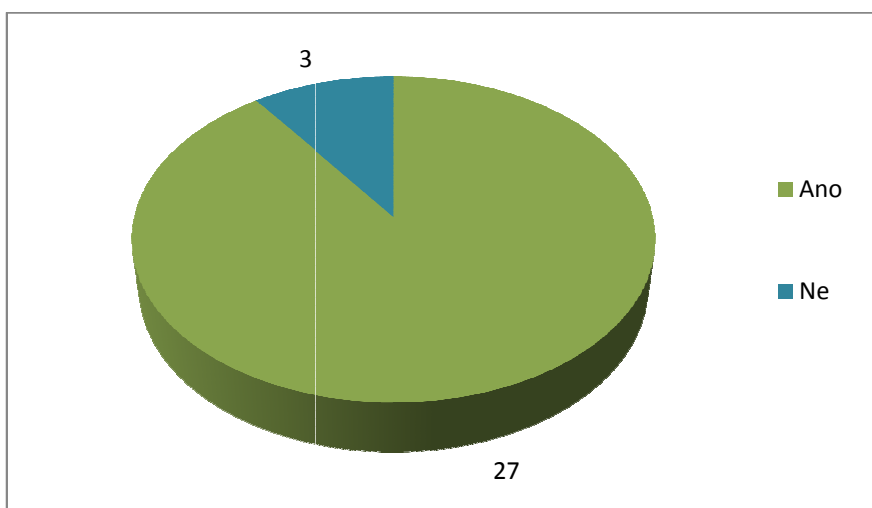
Je vaše postižení zraku progresivní (zhoršuje se)?

Celkem 27 respondentů uvedlo, že jejich zrakové postižení se zhoršuje, u zbylých 3 respondentů nedochází k progresi zrakového postižení.

Tabulka 6: **Vyjádření progresu zrakového postižení**

Progrese zrakového postižení	Počet
Ano	27
Ne	3
Celkem	30

Graf 6: **Vyjádření progresu zrakového postižení**

Otázka č. 7

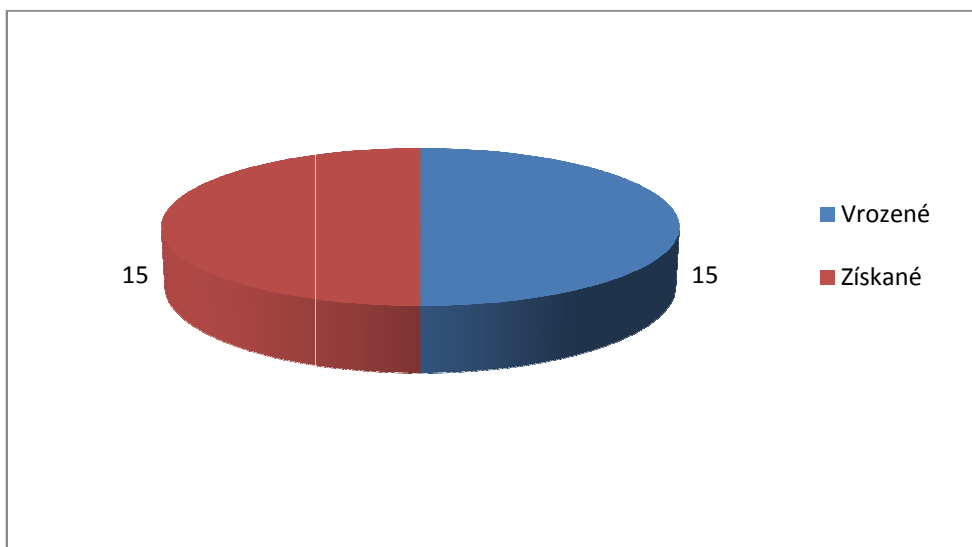
Je vaše postižení sluchu vrozené?

Celkem 15 respondentů mělo postižení sluchu vrozené, druhá polovina z 30 dotazovaných měla postižení získané.

Tabulka 7: **Vrozené sluchové postižení**

Postižení sluchu	Počet
Vrozené	15
Získané	15
Celkem	30

Graf 7: **Vrozené sluchové postižení**

Otázka č. 8

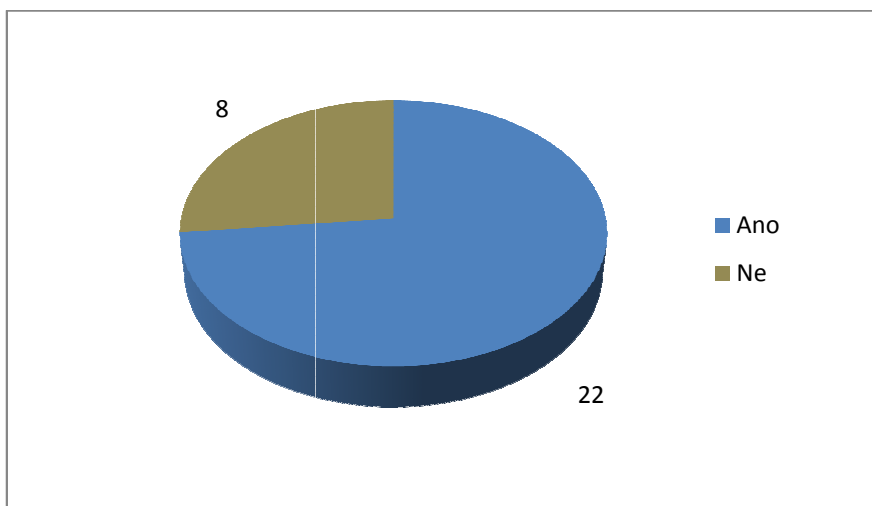
Je vaše postižení sluchu progresivní (zhoršuje se)?

U 22 respondentů se jednalo o progresivní sluchové postižení, u 8 k progresi sluchového postižení nedochází.

Tabulka 8: **Vyjádření progresu sluchového postižení**

Progrese sluchového postižení	Počet
Ano	22
Ne	8
Celkem	30

Graf 8: **Vyjádření progresu sluchového postižení**

Otázka č. 9

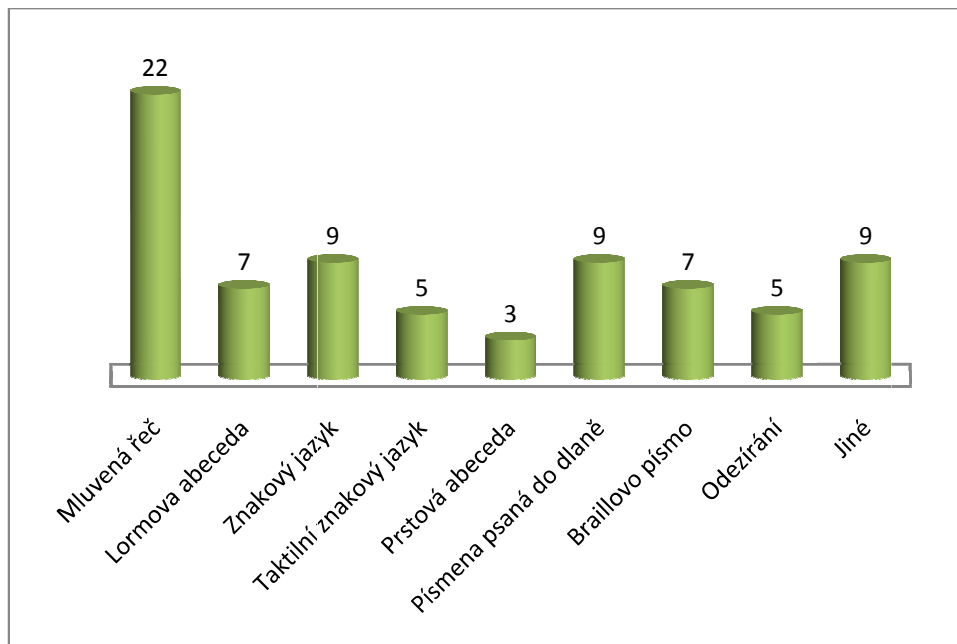
Nejčastěji užívané formy komunikace

U této otázky mohli dotazovaní zaškrtnout více možností. Celkem 22 dotazovaných používá jako nejčastější komunikační prostředek mluvenou řeč. Lormovu abecedu uvedlo 7 hluchoslepých, znakový jazyk používá 9 hluchoslepých, taktilní znakový jazyk 5 respondentů. Prstovou abecedu uvedli 3 respondenti, písmena psaná do dlaně 9 respondentů. Braillovo písmo používá 7 dotazovaných, dalších 5 využívá při komunikaci odezírání. Respondenti mohli vyjmenovat i jiné nejčastěji používané formy komunikace – 6 z nich uvedlo, že využívá při komunikaci e-mail a další 3 při uvedli psaní na papír.

Tabulka 9: **Nejčastěji užívané formy komunikace**

Forma komunikace	Počet
Mluvená řeč	22
Lormova abeceda	7
Znakový jazyk	9
Taktilní znakový jazyk	5
Prstová abeceda	3
Písmena psaná do dlaně	9
Braillovo písmo	7
Odezírání	5
Jiné	9

Graf 9: Nejčastěji užívané formy komunikace

Z 5 respondentů, kteří mezi nejčastěji užívanými komunikačními prostředky uvedli taktilní znakový jazyk, 3 zároveň na otázku č. 7 odpověděli, že jejich postižení sluchu je vrozené. Zbývající 2 respondenti neměli vrozené sluchové postižení, ale oba v otázce č. 8 odpověděli, že jejich postižení je progresivní.

Na otázku č. 4, týkající se stupně zrakového a sluchového postižení, odpovědělo výše zmíněných 5 uživatelů taktilního znakového jazyka takto: 2 respondenti byli prakticky hluchoslepí, 1 nedoslýchavý nevidomý, 1 slabozraký neslyšící a jeden slabozraký nedoslýchavý.

Otázka č. 10

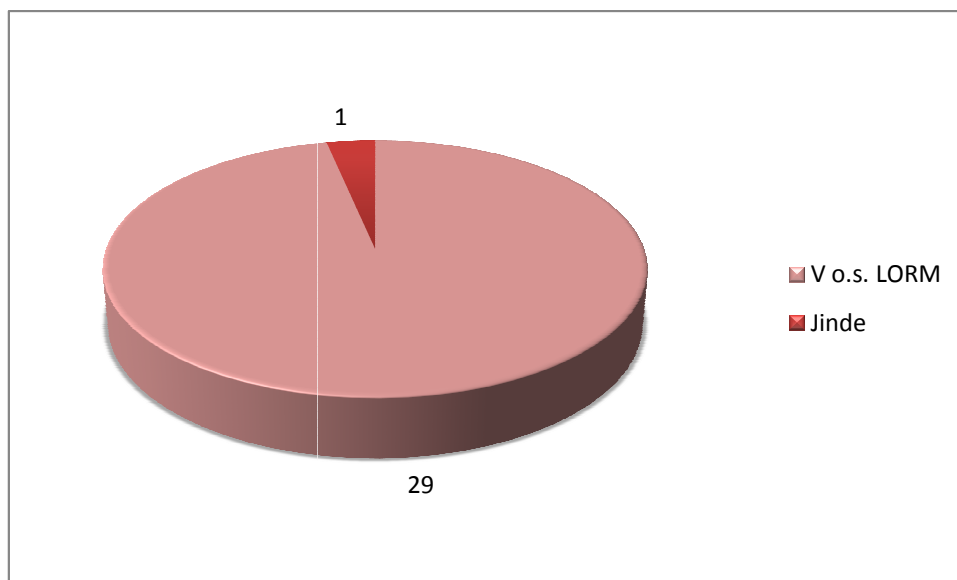
Kde jste se poprvé setkal/a s taktilním znakovým jazykem?

Z 30 respondentů se jich celkem 29 poprvé setkalo s taktilním znakovým jazykem v o.s. LORM. Pouze 1 respondent uvedl, že poprvé se s taktilním znakovým jazykem setkal jinde, a to v roce 2003 na mezinárodních Evropských prázdninách hluchoslepých v Polsku.

Tabulka 10: **První setkání s taktilním znakovým jazykem**

První setkání	Počet
V o.s. LORM	29
Jinde	1
Celkem	30

Graf 10: **První setkání s taktilním znakovým jazykem**

Otázka č. 11

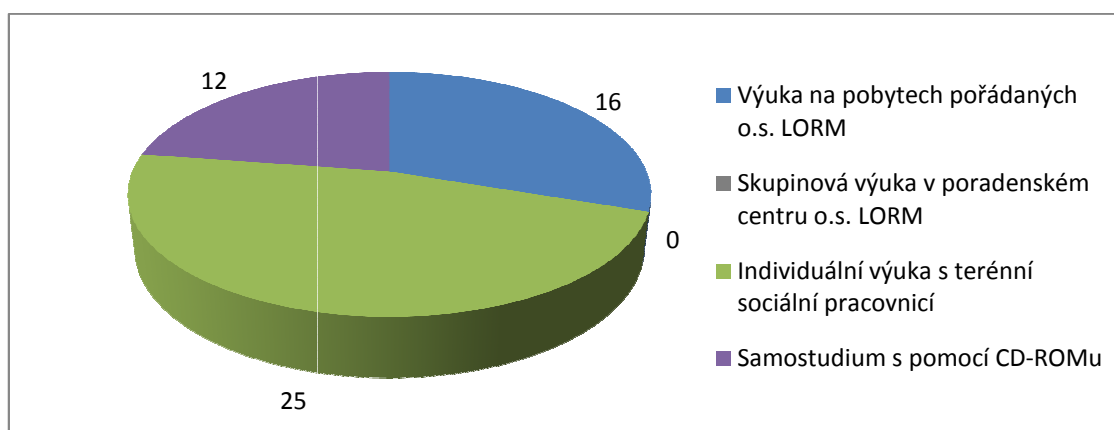
Jaké formy výuky používáte?

U této otázky mohli respondenti zaškrtnout více možností. Výuku na pobytech pořádaných o.s. LORM absolvovalo 16 respondentů. Individuální výuku s terénní sociální pracovnící zvolilo 25 dotazovaných, samostudiu s pomocí CD-ROMu se jich věnuje 12. Žádný klient nezvolil skupinovou výuku v poradenském centru, tuto možnost však ani nebylo vhodné v dotazníku nabízet, neboť princip výuky taktilního znakového neumožňuje skupinové učení, občas se pouze např. zopakují znaky při klubových akcích, kde mohou klienti taktilní znakový jazyk i procvičovat v praxi s ostatními – nejedná se ale o výuku jako takovou.

Tabulka 11: **Formy výuky**

Forma výuky	Počet
Výuka na pobytech pořádaných o.s. LORM	16
Skupinová výuka v poradenském centru o.s. LORM	0
Individuální výuka s terénní sociální pracovnící	25
Samostudium s pomocí CD-ROMu	12

Graf 11: **Formy výuky**

Otázka č. 12

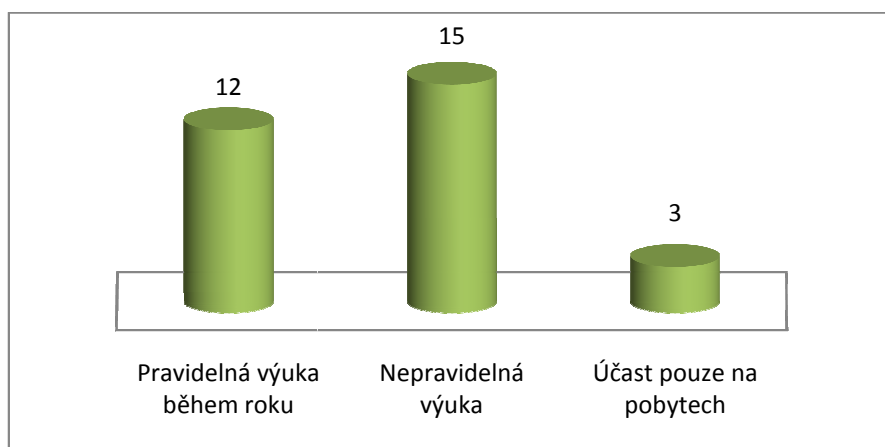
Kolik hodin věnujete výuce každý měsíc?

Jen 3 respondenti uvedli, že se zúčastnili pouze pobytů s výukou taktilního znakového jazyka, tudíž se během roku dalšímu učení nevěnují. Dalších 15 osob uvedlo, že jejich výuka během roku není pravidelná. Celkem 12 dotazovaných se výuce věnuje pravidelně, a to především samostatně s využitím CD-ROMu nebo s terénní sociální pracovnící. Průměrný počet hodin, které klienti věnují výuce za měsíc je 5,33. Minimální uvedený počet hodin byl 1 hodina, maximální počet bylo 15 hodin za měsíc.

Tabulka 12: **Pravidelnost výuky**

Pravidelnost výuky	Počet
Pravidelná výuka během roku	12
Nepravidelná výuka	15
Účast pouze na pobytech	3
Celkem	30

Graf 12: **Pravidelnost výuky**

Otázka č. 13

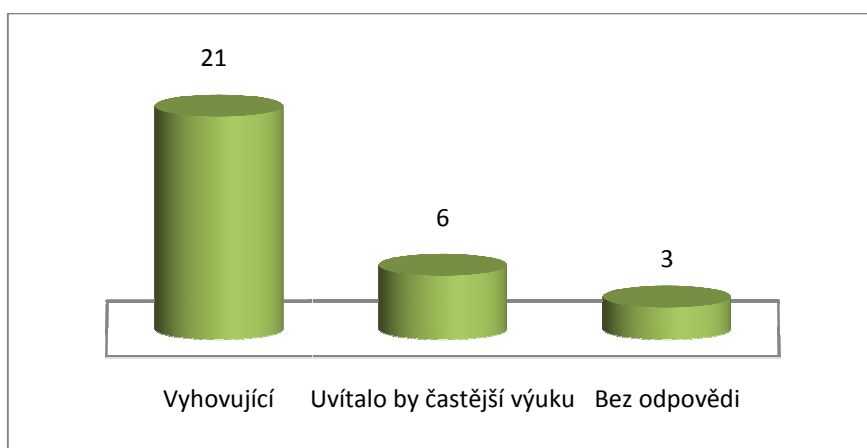
Vyhovuje vám frekvence výuky?

Frekvence výuky vyhovovala 21 respondentům. Dalších 6 by uvítalo častější výuku. Tato otázka zůstala bez odpovědi ve 3 dotaznících, důvodem bylo její nepochopení. Počet hodin, které klient stráví výukou s terénní sociální pracovníci, závisí nejen na jeho přání a potřebách, ale také na časových možnostech pracovníce. Vzhledem k jejich velké pracovní vytíženosti není možné vždy klientům zcela vyhovět.

Tabulka 13: **Frekvence výuky**

Frekvence výuky	Počet
Vyhovující	21
Uvítalo by častější výuku	6
Bez odpovědi	3
Celkem	30

Graf 13: **Frekvence výuky**

Otázka č. 14

Ovládal/a jste znakový jazyk, než jste se začal/a učit taktilní znakový jazyk?

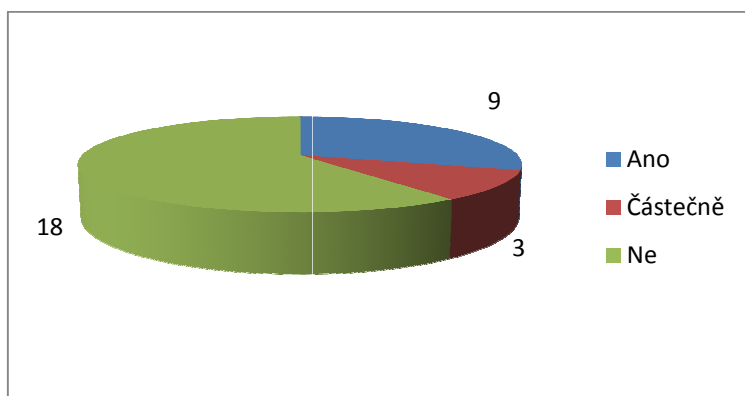
Celkem 9 respondentů uvedlo, že ovládalo znakový jazyk, než se začalo učit taktilní znakový jazyk. Další 3 dotazovaní ho ovládali částečně. Naopak 18 respondentů znakový jazyk neovládalo vůbec.

Znakový jazyk před výukou taktilního znakového jazyka ovládali 3 respondenti, kteří v otázce č. 9 uvedli taktilní znakový jazyk mezi nejčastěji používanými komunikačními prostředky. Z těchto 3 respondentů měli 2 postižení sluchu vrozené.

Tabulka 14: **Znalost znakového jazyka**

Znalost znakového jazyka	Počet
Ano	9
Částečně	3
Ne	18
Celkem	30

Graf 14: **Znalost znakového jazyka**

Otázka č. 15

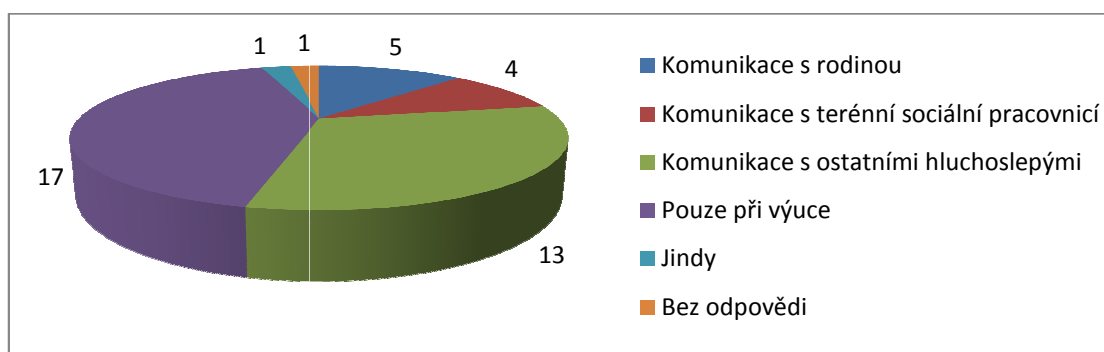
Kdy taktilní znakový jazyk využíváte?

U této otázky mohli respondenti uvést více možností. Při komunikaci s rodinou využívalo taktilní znakový jazyk 5 respondentů, při komunikaci s terénní sociální pracovníci 4 respondenti, při komunikaci s ostatními hluchoslepými 13 respondentů. Dalších 17 dotazovaných uvedlo, že taktilní znakový jazyk používá pouze při výuce (na pobytech nebo při individuální výuce s terénní sociální pracovníci). Jinou možnost uvedl 1 dotazovaný, který taktilní znakový jazyk používá v práci při domluvě s neslyšícím kolegou. Bez odpovědi z důvodu neporozumění otázce zůstal jeden dotazník.

Tabulka 15: **Využití taktilního znakového jazyka**

Využití taktilního znakového jazyka	Počet
Komunikace s rodinou	5
Komunikace s terénní sociální pracovníci	4
Komunikace s ostatními hluchoslepými	13
Pouze při výuce	17
Jindy	1
Bez odpovědi	1

Graf 15: **Využití taktilního znakového jazyka**

Otázka č. 16

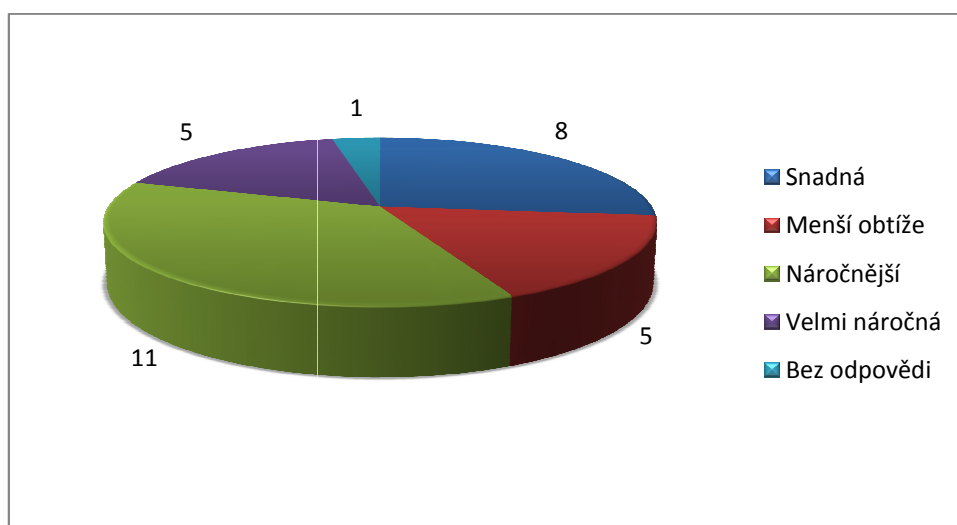
Učit se taktilní znakový jazyk je pro vás snadné / zvládám to s menšími obtížemi / náročnější / velmi náročné?

Pro 8 respondentů je taktilní znakový jazyk snadný, 5 jich má při výuce menší obtíže, 11 pociťuje výuku jako náročnější. Pro 5 dotazovaných je výuka taktilního znakového jazyka velmi náročná. Bez odpovědi na tuto otázku byl jeden dotazník.

Tabulka 16: **Náročnost výuky taktilního znakového jazyka**

Náročnost výuky	Počet
Snadná	8
Menší obtíže	5
Náročnější	11
Velmi náročná	5
Bez odpovědi	1
Celkem	30

Graf 16: **Náročnost výuky taktilního znakového jazyka**

Respondenti, kteří v otázce č. 14 odpověděli, že před začátkem výuky taktilního znakového jazyka již ovládali znakový jazyk, odpověděli na tuto otázku č. 16 takto: pro 6 respondentů byla výuka taktilního znakového jazyka snadná, menší obtíže měl 1 dotazovaný a pro zbývající 2 je výuka velmi obtížná.

Hluchoslepí, kteří před začátkem výuky ovládali znakový jazyk částečně, uvedli, že výuku zvládají s menšími obtížemi (celkem 2 respondenti), nebo že je pro ně náročnější (1 respondent).

Pro ty hluchoslepé, kteří znakový jazyk neovládali, byla výuka taktilního znakového jazyka snadná ve 3 případech, s menšími obtížemi ji zvládali 3 respondenti, pro 8 byla náročnější a pro 4 velmi obtížná.

Otázka č. 17

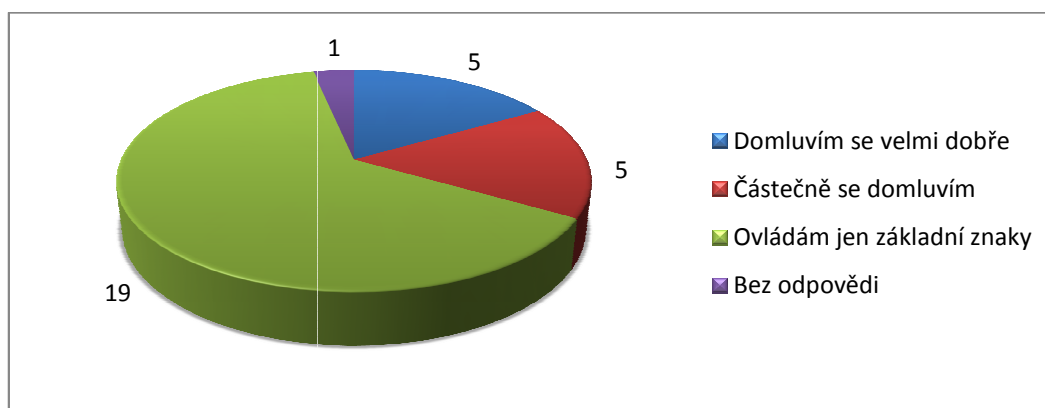
Jaká je vaše dosavadní úroveň znalosti taktilního znakového jazyka?

Taktilním znakovým jazykem se velmi dobře domluví 5 respondentů. Dalších 5 se domluví částečně a celých 19 respondentů uvedlo, že ovládá jen základní znaky. Bez odpovědi na tuto otázku zůstal jeden dotazník.

Tabulka 17: **Úroveň znalosti taktilního znakového jazyka**

Úroveň znalosti	Počet
Domluvím se velmi dobře	5
Částečně se domluvím	5
Ovládám jen základní znaky	19
Bez odpovědi	1
Celkem	30

Graf 17: **Úroveň znalosti taktilního znakového jazyka**

Z 5 respondentů, kteří taktilní znakový jazyk uvedli mezi nejčastěji užívanými formami komunikace, se 3 domluví velmi dobře a 2 ovládají jen základní znaky.

Otázka č. 18

S jakými problémy se při výuce nejčastěji setkáváte? Co je pro vás nejobtížnější?

Otázka byla otevřeného typu, respondenti mohli uvést více možností.

Nejčastěji, v 10 případech, měli největší problémy se zapamatováním si znaku. U jednoho respondenta byl tento problém důvodem k ukončení výuky. V dotazníku se objevily tyto odpovědi:

- zapamatovat si znak (6 respondentů)
- pamatovat si a znakovat čísla
- pletou se mi podobné znaky
- zapamatovat si to, někdy se mi pletou znaky
- musím si znak zapamatovat, chybí mi prostorová představivost

Pro 9 respondentů představuje problém správná artikulace. Své potíže charakterizovali takto:

- postavení prstů (3 respondenti)
- správná artikulace
- provést správně znak
- nezaměňovat prsty
- postavení prstů kvůli revmatické artritidě
- správně provést znak
- používat znaky tak, aby jim rozuměli ostatní

Další 3 odpovědi se týkaly problémů s porozuměním:

- správně odhmatat znak
- hmatem rozeznat znaky – využívám zbytky zraku a mám problém soustředit se jen na hmat
- odečíst znaky od druhého správně, i když je už aktivně znám

Dotazovaní uváděli i další různorodé problémy, se kterými se při výuce taktilního znakového jazyka setkávají:

- nejednotnost znaků u klientů z různých koutů republiky (2 respondenti)
- samotná komunikace v taktilním znakovém jazyce s druhou osobou
- nemám rád doteky ostatních
- potřeboval bych s někým stále procvičovat
- najít si čas, soustředit se jen na výuku – péče o dítě
- nevidím mimiku
- špatný cit

Pro 2 respondenty nebyla výuka taktilního znakového jazyka spojena s žádnými potížemi:

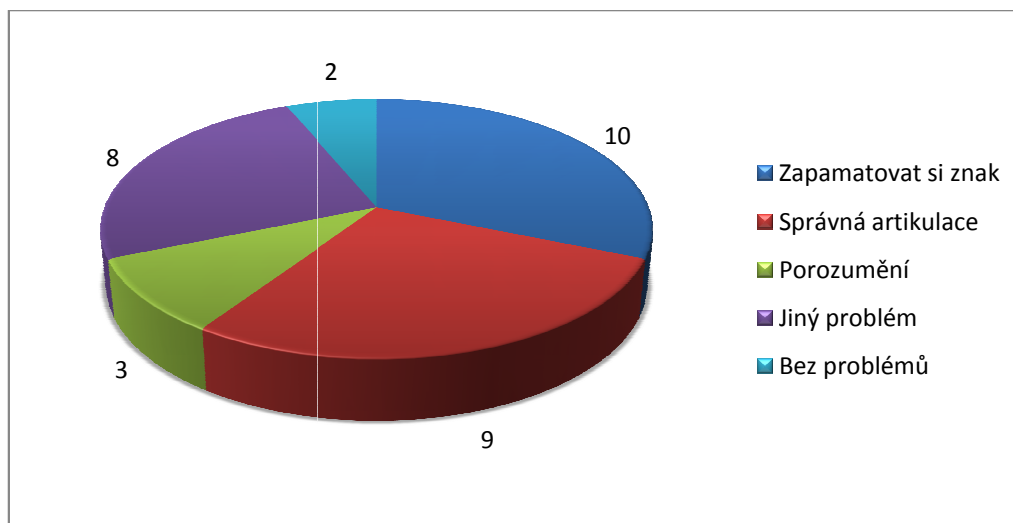
- bez problémů
- nevím, už ovládám znakový jazyk

Tabulka 18: **Problémy při výuce**

Problém	Počet
Zapamatovat si znak	10
Správná artikulace	9
Porozumění	3
Jiný problém	8
Bez problémů	2

Graf 18: **Problémy při výuce**

Otázka č. 19

V čem je podle vás největší přínos výuky? Co vám taktilní znakový jazyk umožňuje?

Na tuto otevřenou otázku mohli respondenti uvést více odpovědí.

Největší část respondentů, celkem 23, za hlavní přínos považuje možnost komunikace s ostatními. Klienti oceňovali, že si mohou popovídat i s těmi, se kterými se dříve potkávali na společných akcích, ale nedomluvili se s nimi, neboť hluchoslepota je postižení velmi různorodé a každý preferuje jiný komunikační systém. Někteří svou odpověď rozvedli takto:

- komunikace s těmi, se kterými se nedomluvím jinak (ale jednodušší je Lormova abeceda)
- komunikace s ostatními hluchoslepými a fakt, že lidé s duálním smyslovým postižením nejsou odkázáni na izolaci a mohou se spolu domluvit
- domluvit se s ostatními hluchoslepými v ústavu sociální péče
- domluva s neslyšícím kamarádem, baví mě to
- domluvím se s těmi hluchoslepými, se kterými jsem se dřív nedomluvil
- rozšíření možnosti komunikace
- komunikace v rodině

Další 3 respondenti se taktilní znakový jazyk učí z důvodu obavy z budoucnosti, neboť jejich postižení je progresivní:

- vzhledem k progresi postižení nikdy nevím, kdy to budu potřebovat
- obava, že přijdu o sluch úplně – nechci zůstat bez možnosti komunikace

- abych se dorozuměl, když mám problém se sluchadlem, a v budoucnu, až se mi zhorší sluch tak, že už nebudu se sluchadlem slyšet

Zbývající odpovědi, které se v dotazníku objevily, jsou opět velmi různorodé:

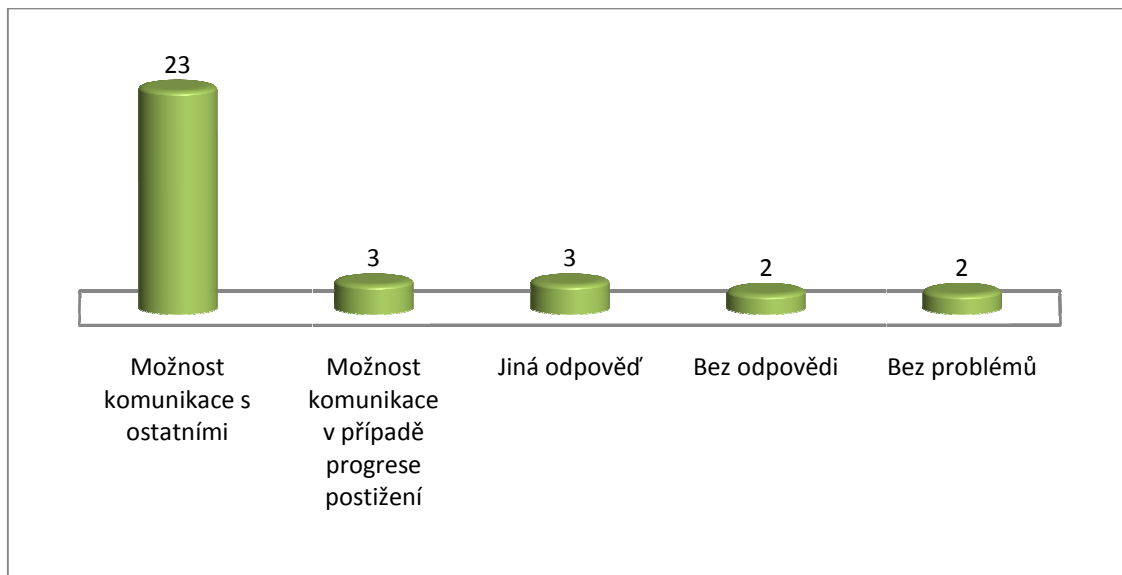
- nemusím tolik namáhat zrak, komunikace je kvalitnější, mám větší jistotu
- je to náplň volného času, mám radost, když něco nezkomolím, něco se naučím
- sjednocení znaků, je to aktivní jazyk a je zajímavé se ho učit

Dva dotazníky zůstaly bez odpovědi na tuto otázku.

Tabulka 19: **Přínos výuky**

Přínos výuky	Počet
Možnost komunikace s ostatními	23
Možnost komunikace v případě progresu postižení	3
Jiná odpověď	3
Bez odpovědi	2

Graf 19: **Přínos výuky**

Otázka č. 20

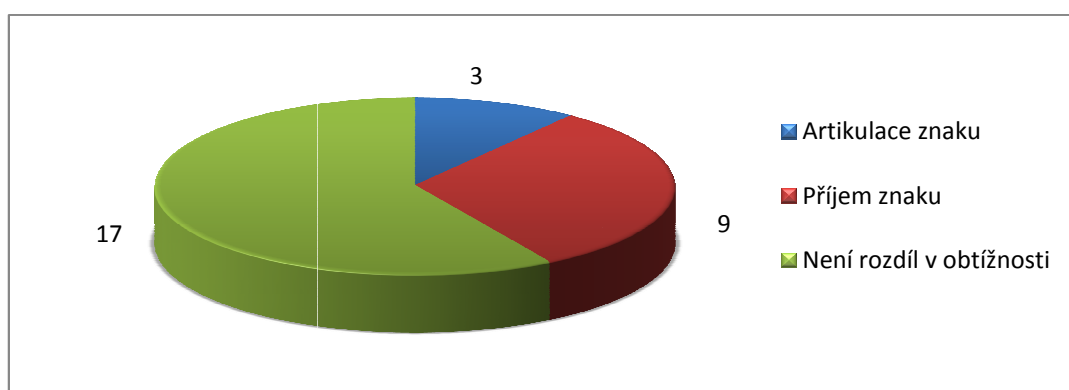
Co je pro vás obtížnější – znaky správně artikulovat (ukázat) / znaky přijímat (hmatem rozpoznat) / není rozdíl v obtížnosti.

Znaky správně artikulovat připadá obtížnější 3 respondentům, dalších 10 má větší problémy s rozpoznáním znaků. Pro 17 respondentů není v obtížnosti artikulace a přijímání znaků žádný rozdíl.

Tabulka 20: **Vyjádření obtížnosti**

Situace	Počet
Artikulace znaku	3
Příjem znaku	9
Není rozdíl v obtížnosti	17
Celkem	30

Graf 20: **Vyjádření obtížnosti**

Ti, kteří uvedli taktilní znakový jazyk mezi svými nejčastěji používanými formami komunikace, nevidí rozdíl v obtížnosti ve 4 případech, větší problém představuje přijímání znaku v 1 případě.

Otázka č. 21

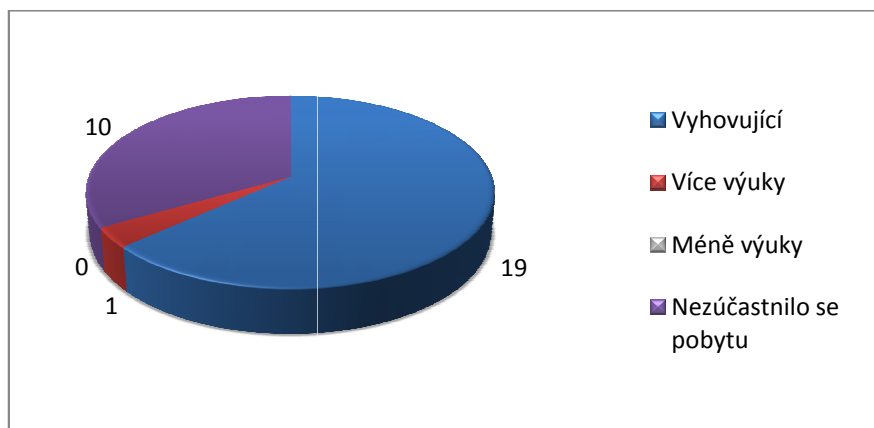
Množství výuky na pobytech – je vyhovující / uvítal/a bych více výuky namísto doprovodného programu / uvítal/a bych méně výuky a více doprovodného programu / pobytu jsem se nezúčastnil/a.

Pro 19 respondentů je množství výuky na pobytech vyhovující. Pouze jeden dotazovaný odpověděl, že by na pobytech uvítal více výuky namísto doprovodného programu. Žádný dotazovaný nevedl, že by si přál méně výuky a více doprovodného programu. Zbývajících 10 respondentů se pobytu nezúčastnilo.

Tabulka 21: Vyjádření spokojenosti s množstvím výuky na pobytech

Množství výuky	Počet
Vyhovující	19
Více výuky	1
Méně výuky	0
Nezúčastnilo se pobytu	10
Celkem	30

Graf 21: Vyjádření spokojenosti s množstvím výuky na pobytech

Otázka č. 22

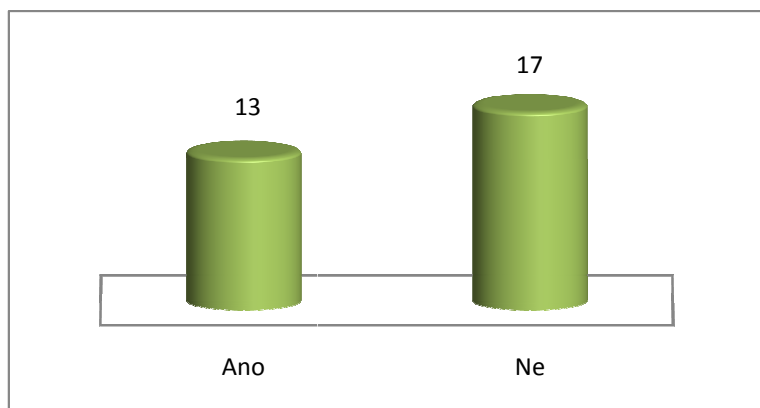
Učí se spolu s vámi taktilní znakový jazyk někdo z vašich blízkých (rodina, přátelé...)?

S 13 respondenty se taktilní znakový jazyk učí někdo z jejich blízkých. Několik klientů uvedlo konkrétnější údaj: manžel, syn, přátelé. Se zbývajícými 17 se nikdo z blízkých neučí.

Tabulka 22: **Spoluúčast blízkých lidí při výuce**

Spoluúčast	Počet
Ano	13
Ne	17
Celkem	30

Graf 22: **Spoluúčast blízkých lidí při výuce**

5.3 Průzkumná zpráva

Průzkum měl za cíl zmapovat výuku taktilního znakového jazyka, kterou svým dospělým hluchoslepým klientům poskytuje o.s. LORM – Společnost pro hluchoslepe. Cíl průzkumu byl splněn, bylo zjištěno, kolik klientů preferuje taktilní znakový jazyk jako svůj komunikační systém, jaké formy výuky používají a kolik jim věnují času a jaká je dosavadní úroveň jejich znalostí. Dále se průzkum zabýval přínosem výuky pro hluchoslepe klienty a také problémy, které s ní jsou spojeny.

Tato praktická část diplomové práce byla provedena metodou dotazníkového šetření. Prostřednictvím terénních sociálních pracovníků bylo osloveno 34 hluchoslepých osob, které se účastní nebo účastnily výuky taktilního znakového jazyka. Celkem 30 z nich se průzkumu zúčastnilo, návratnost dotazníků je tedy 88,2 %.

Mezi respondenty bylo 21 žen a 9 mužů, jejich průměrný věk byl 47 let. Vzdělání respondentů bylo v rozsahu od základního (6 respondentů) až po vysokoškolské (4 respondenti). Nejvíce respondentů (celkem 10) dosáhlo středního vzdělání s maturitou. Nejvíce klientů definovalo svůj stupeň postižení jako praktickou hluchoslepotu, tedy minimální zbytky zraku a sluchu. Jednalo se celkem o 14 případů. Žádný klient nebyl totálně hluchoslepý. Vrozené zrakové postižení mělo 9 dotazovaných, vrozeným postižením sluchu trpěla polovina respondentů. U 27 osob se jednalo o progresivní postižení zraku, u 22 o progresivní postižení sluchu.

Taktilní znakový jazyk uvedlo mezi svými nejčastěji užívanými formami komunikace 5 hluchoslepých. Nejvíce dotazovaných, celkem 22, používá k dorozumívání především mluvenou řeč. E-mail při komunikaci s okolím velmi často používá 6 dotazovaných, což svědčí o dostupnosti moderních komunikačních forem i této skupině těžce smyslově postižených. Dohromady 12 klientů používá počítač i při výuce taktilního znakového jazyka. Jistě lze doporučit dále informovat a vzdělávat klienty o možnostech současných

komunikačních a informačních technologií, neboť jim využití počítačů může pomoci překonat určitou sociální izolaci, do které se díky svému postižení dostávají.

Pouze 1 respondent se s taktilním znakovým jazykem setkal dříve, než začala výuka v o.s. LORM. Bylo to na Evropských prázdninách hluchoslepých v Polsku v roce 2003. Účast na podobných mezinárodních akcích bývá pro hluchoslepé velmi přínosná, dochází k výměně zkušeností, obohacení o nové poznatky. Hluchoslepým klientům o.s. LORM však v účasti obvykle brání finanční náročnost těchto akcí, kromě úhrady svého pobytu musí počítat i s financováním průvodce a tlumočnicka. I proto se převážná většina klientů setkala s taktilním znakovým jazykem prostřednictvím o.s. LORM, ačkoli ve světě je to jazyk hluchoslepými často používaný.

Průzkum ukázal, že většina klientů (celkem 25) se věnuje individuální výuce se svou terénní sociální pracovnící. Pobytu s výukou taktilního znakového jazyka se zúčastnilo 16 respondentů a 12 se učí i samostatně s pomocí výukových CD-ROMů. Polovina respondentů uvedla, že jejich výuka není pravidelná. Dalších 12 se věnuje výuce pravidelně, průměrný počet hodin za měsíc byl 5,33. Zbývajících 3 respondenti se účastnili pouze pobytů s výukou taktilního znakového jazyka. Častější výuku by podle průzkumu uvítalo 6 dotazovaných. Snahou o.s. LORM je zpřístupnit výuku co nejvíce zájemcům. Zde je však nutné podotknout, že individuální výuka je omezena časovými možnostmi terénních sociálních pracovníků. Ty se snaží věnovat se jednotlivým klientům podle jejich potřeby, ale vzhledem k velkému počtu klientů, připadajících na jednu pracovníci, není možné uspokojit veškeré jejich požadavky. Také kapacita pobytu s výukou taktilního znakového jazyka je omezená. Klienti mají výuku na pobytu zdarma, hradí si pouze příspěvek na ubytování a stravu. I to je však pro některé klienty finančně velmi náročné. Pro využití CD-ROMu při výuce je nutná alespoň základní znalost práce na počítači a samozřejmě i zbytky zraku, neboť předváděné znaky je nutno vidět.

Znakový jazyk před začátkem výuky taktilního znakového jazyka ovládalo 9 hluchoslepých, další 3 ho ovládali částečně. Znalost znakového jazyka usnadňuje výuku, ovládají ho především primárně neslyšící. U nich se občas může vyskytnout problém s dotýkáním rukou při komunikaci v taktilním znakovém jazyce. Někteří to vnímají jako nepříjemný a nezvyklý zásah.

Více než polovina dotazovaných (celkem 17) využívá taktilní znakový jazyk pouze při výuce. Doporučením, vyplývajícím z tohoto zjištění, by bylo motivovat klienty ke komunikaci mezi sebou např. na společných akcích. Vzhledem k tomu, že klienti žijí v různých koutech České republiky, nemají mnozí vůbec příležitost využít taktilní znakový jazyk v praxi. Samotná výuka taktilního znakového jazyka, při které se hluchoslepí pravidelně setkávají se svou terénní sociální pracovníci nebo se účastní pobytů, má pro mnohé charakter sociální rehabilitace. Sociální kontakt je pro ně důležitější než výsledek učení.

Naopak 13 respondentů uvedlo, že taktilní znakový jazyk využívá při komunikaci s ostatními hluchoslepými. Tuto možnost komunikace hodnotí hluchoslepí velice kladně. Díky taktilnímu znakovému jazyku schopni dorozumět se s lidmi, se kterými se dlouhá léta setkávali např. na rehabilitačně-edukačních pobytech, ale vzhledem k odlišnému způsobu komunikace si nemohli spolu povídat. Taktilní znakový jazyk pro ně nyní představuje další možnost, jak vystoupit z určité sociální izolace, do které se díky svému postižení dostali.

S rodinou komunikuje taktilním znakovým jazykem 5 respondentů, s terénní sociální pracovníci 4 respondenti. Při komunikaci s neslyšícím kolegou v zaměstnání využívá taktilní znakový jazyk 1 dotazovaný.

Největší část respondentů (celkem 11) uvedlo, že výuka taktilního znakového jazyka je pro ně náročnější. Snadná připadá 8 dotazovaným – především těm, kteří již ovládali znakový jazyk. Nicméně i mezi skupinou ovládající znakový jazyk se objevili 2 respondenti, pro které je výuka taktilního

znakového jazyka velmi náročná. Výuku s menšími obtížemi zvládá 5 respondentů, pro dalších 5 je výuka velmi náročná. Zde je třeba ocenit snahu klientů naučit se tento nový komunikační systém. Výuka i komunikace samotná jsou velmi náročné na pozornost a soustředění. Hluchoslepí, kteří nemohou využít zbytky zraku, jsou při výuce odkázáni jen na svoji paměť.

Při hodnocení úrovně dosavadních znalostí uvedlo 19 respondentů, že ovládá pouze základní znaky. Dalších 5 se domluví podle vlastního vyjádření velmi dobře. Částečně se domluví také 5 respondentů.

Největší problémy při výuce mají dotazovaní se zapamatováním si znaků (celkem 10) a se správnou artikulací (celkem 9). Další 3 respondenti uvedli problémy s porozuměním. V odpovědích se objevila ještě řada dalších problémů, které musejí hluchoslepí při výuce překonávat. Pouze 2 uvedli, že výuku zvládají bez potíží. Problémy lze překonat praxí, zkušenostmi s užíváním jazyka, pravidelným procvičováním. To však často není možné, protože hluchoslepí uživatelé taktilního znakového jazyka (kterých není mnoho), nemají často příležitost se pravidelně setkávat. Přitom jako největší přínos výuky respondenti hodnotí právě možnost komunikace s ostatními. Tato odpověď se objevila ve 23 případech. Pouze 3 respondenti se učí taktilní znakový jazyk z důvodu obavy z možné progresy jejich postižení a tím i ze ztráty možnosti používat jejich dosavadní způsob komunikace.

Pro 17 klientů není rozdíl v obtížnosti mezi správnou artikulací znaku a mezi porozuměním znaku. Artikulace představuje větší problém pro 3 dotazované, přijímání znaku dělá větší potíže 9 dotazovaným. Především hodnocení vlastní artikulace je však velmi subjektivní. Při komunikaci dvou hluchoslepých nemůže mluvčí sám určit, zda byl znak nepřesně artikulován nebo zda mu komunikační partner špatně porozuměl.

Pro naprostou většinu klientů, kteří se zúčastnili pobytu s výukou taktilního znakového jazyka, je množství výuky na pobytech vyhovující. Takto se vyjádřilo 15 respondentů. Pouze 1 by uvítal více výuky místo doprovodného programu. Jak již bylo řečeno, výuka je velmi náročná. Proto je nezbytné

zařazovat pravidelné přestávky a připravit i další program, při kterém budou mít zájemci možnost vyzkoušet si v praxi taktilní znakový jazyk při komunikaci s ostatními hluchoslepými.

Pozitivním zjištěním je, že s celkem 13 dotazovanými se taktilní znakový jazyk učí někdo jejich blízký – člen rodiny, přítel apod. Mnozí hluchoslepí, i když žijí v rodině, zažívají pocity izolace. Zvláště v případech, kdy postižení vzniklo v pozdějším věku, neví často rodina, jak s hluchoslepým komunikovat, jak k němu přistupovat a jak mu pomoci. Společná výuka jim může pomoci překonat problémy s vzájemnou komunikací.

Zbývajících 17 respondentů se taktilní znakový jazyk učí bez účasti svého okolí. Mnoho hluchoslepých žije v různých ústavech sociální péče, v domovech důchodců. Tam díky svému postižení obvykle jen těžko najdou někoho, kdo s nimi bude umět komunikovat. Žijí pak v naprostém osamění a izolaci.

ZÁVĚR

Kombinace zrakového a sluchového postižení je jedním z nejtěžších handicapů, přesto umožňuje různé formy komunikace. Taktilní znakový jazyk je jednou z nich. Je to komunikační systém užívaný velmi úzkou skupinou lidí. To však nijak nezmenšuje jeho význam – naopak, umožňuje této, v České republice nepříliš početné skupince, domluvit se mezi sebou, navázat nová přátelství, poznat, že existují i další lidé s podobnými problémy. Předtím, než se u nás začalo s výukou taktilního znakového jazyka, neměli mnozí hluchoslepí možnost komunikovat s ostatními s tímto postižením, ačkoli se třeba pravidelně setkávali na společných akcích. Taktilní znakový jazyk pro ně nyní představuje univerzální a rychlý způsob, jak navázat kontakt.

K výuce mají hluchoslepí různou motivaci, překonávají nespočet problémů, ale obvykle nakonec převáží radost z možností, které taktilní znakový jazyk nabízí. Svou účastí na výuce navíc aktivně pomáhají utvářet tento komunikační systém a přizpůsobovat ho českým poměrům.

Taktilní znakový jazyk neumožňuje komunikaci se širším okolím, často ani s vlastní rodinou, která ho neovládá. Jeho největším přínosem však je, jak ukázal i průzkum v této práci, příležitost ke komunikaci s lidmi se stejným typem postižení. Výuka pro mnohé hluchoslepé představuje i jakousi formu sociální rehabilitace.

Cesta k většímu rozšíření taktilního znakového jazyka mezi hluchoslepými v České republice je ještě dlouhá. Už teď je však možno vidět pozitivní výsledky.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Odborná literatura

GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. 1. vyd. Brno : Paido, 2000. ISBN 80-885931-79-6.

HLAVÁČOVÁ, Jitka, et al. *Hluchoslepí mezi námi*. 2. vyd. Praha : o.s. LORM – Společnost pro hluchoslepé, 2007.

JABŮREK, Josef. *Bilingvální vzdělávání neslyšících*. 1. vyd. Praha : Septima, 1998. ISBN 80-7216-052-4.

JANOTOVÁ, Naděžda. *Reedukace sluchu sluchově postižených dětí*. 1. vyd. Praha : Septima, 1996. ISBN 80-85801-90-6.

JESENSKÝ, Ján. *Andragogika a gerontagogika handicapovaných*. 1. vyd. Praha : Nakladatelství Karolinum, 2000. ISBN 80-7184-823-9.

LANGER, J., SOURALOVÁ, E., HORÁKOVÁ, R. *Taktilní znakový jazyk. Manuál a CD-ROM k výuce a studiu*. 1. vyd. Praha : o.s. LORM – Společnost pro hluchoslepé, 2010. ISBN 978-80-254-8457-9.

LUDÍKOVÁ, Libuše. *Vzdělávání hluchoslepých I*. 1. vyd. Praha : Scientia, 2000. ISBN 80-7183-225-1.

LUDÍKOVÁ, Libuše. *Vzdělávání hluchoslepých III*. 1. vyd. Praha : Scientia, 2001. ISBN 80-7183-256-1.

MESCH, Johanna. *Tactile sign language. Turn-taking and questions in signed conversations of deaf-blind people*. 1st ed. Seedorf : Signum, 2001. ISBN 3-927731-80-3.

SOURALOVÁ, Eva. *Vzdělávání hluchoslepých II*. 1. vyd. Praha : Scientia, 2000. ISBN 80-7183-226-X.

Časopisy

PENNINGS, R. Genetic research in Usher syndrome. *DbI Review. The Magazine of Deafblind International*, July–December 2005, no. 36, s. 18–21.

Zákonné normy

Vyhláška č. 182/1991 Sb., jíž se provádí zákon o sociálním zabezpečení.

Vyhláška č. 30/2001 Sb., kterou se provádějí pravidla provozu na pozemních komunikacích a řízení provozu na pozemních komunikacích.

Zákon 108/2006 Sb., o sociálních službách.

Zákon č. 384/2008 Sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob.

Webové stránky

Definice hluchoslepoty [online]. 2009 [cit. 10. listopadu 2011]. Dostupný z WWW: <<http://www.lorm.cz/cs/hluchoslepi/definice-hluchoslepoty.php>>.

MORGAN, Susie. *Sign Language with People who are Deaf-Blind: Suggestion for Tactile and Visual Modifications* [online]. 2002 [cit. 19. ledna 2012]. Dostupný z WWW: <<http://www.deafblind.com/slmorgan.html>>.

RADIN, Michelle. *An Overview of American Tactile Sign Language* [online]. 2011 [cit. 15. ledna 2012]. Dostupný z WWW: <<https://www.signup4.net/Upload/USTR10A/ASSE34E/RADIN%20Tactile%20Sign%20Language.pdf>>.

ROEHRIG, Art. *Tutoring Deaf-Blind Students* [online]. 2012 [cit. 14. ledna 2012]. Dostupný z WWW:
<http://www.gallaudet.edu/TIP/Tutor_Training/CRLA_Level_2/Tutoring_Deaf-Blind_Students.html>.

Ostatní

Written declaration 1/2004 on the rights of deafblind people.

Doplňkové webové stránky

www.deafblind.com

www.deafblindinternational.org

www.sense.org.uk

www.wfdb.org

www.edbu.org

SEZNAM OBRÁZKŮ

OBRÁZEK 1: KOMUNIKACE V TAKTILNÍM ZNAKOVÉM JAZYCE 1.....	26
OBRÁZEK 2: KOMUNIKACE V TAKTILNÍM ZNAKOVÉM JAZYCE 2.....	27

SEZNAM PŘÍLOH

PŘÍLOHA A – HODNOCENÍ POBYTU KLIENTKOU 1.....	I
PŘÍLOHA B – HODNOCENÍ POBYTU KLIENTKOU 2.....	II
PŘÍLOHA C – KOMUNIKACE V TAKTILNÍM ZNAKOVÉM JAZYCE	III
PŘÍLOHA D – DOTAZNÍK	V

PŘÍLOHY

Příloha A – Hodnocení pobytu klientkou 1

Tento pobyt pořádal Lorm v posledním srpnovém týdnu r. 2004 v Radešíně. Tohoto pobytu jsem se také zúčastnila. Dopoledne probíhala výuka nových znaků pod vedením PhDr. Suralové a odpoledne jsme se pokoušeli komunikovat mezi sebou. Postupně jsme vnímali, jak se boří bariéry mezi námi. Mezi lidmi, kteří dosud komunikují mluvenou řečí, a lidmi, kteří jen znakují. Ve čtvrtek jsme náš pobyt zpestřili výletem do Nového Města na Moravě. Tady jsme získali i nové náměty pro naše rozhovory v taktilním znakovém jazyce. Čím více se blížil konec pobytu, tím více jsme měli pocit, že jsme schopni se mezi sebou dorozumět (i když s obtížemi), ale i z toho malého úspěchu jsme měli velkou radost. Myslím, že tento týden se opravdu povedl. Kouzlo celému pobytu dodávala i paní Zdena Jelínková, vedoucí pobytu, se svým osobitým moderováním a ranními rozcvičkami.

Příloha B – Hodnocení pobytu klientkou 2

Od 2. do 9. července 2005 proběhl v hotelu Formule u Děčína výukový pobyt zaměřený na rozvoj taktilního znakového jazyka pro hluchoslepé. Na tento kurz jsem jela s velkými obavami, ale výuka probíhala v přátelském ovzduší a počáteční nejistota ze mne za chvíli spadla. Na druhou stranu to zas tak lehké nebylo, každý znak jsem si musela ohmatat, uvědomit si postavení prstů i pohyb ruky a jednotlivé znaky si zapamatovat. Po chvíli intenzivní výuky jsem zpočátku mívala v hlavě zmatek. Moje spolubydlící Váša a její kamarádka Zuzka si se mnou neustále znaky opakovaly a procvičovaly, tak jsem si přece jen něco zapamatovala.

Měla jsem výbornou průvodkyni, paní doktorku Evu Suralovou, která mi vše popsala tak barvitě, že jsem nabyla pocitu, že ty krásné jehličnaté stromy vidím na vlastní oči, ačkoliv jsem nevidomá. Celý pobyt se mi moc líbil a mám z něj hodně hezkých zážitků.

Příloha C – Komunikace v taktilním znakovém jazyce

Zdroj: archiv o.s. LORM

Zdroj: archiv o.s. LORM

Zdroj: archív o.s. LORM

Zdroj: archív o.s. LORM

Příloha D – Dotazník

Vážená paní / vážený pane,

**ráda bych Vás požádala o vyplnění dotazníku, který se týká
taktilního znakového jazyka.**

**Dotazník je anonymní. Výsledky budou využity v mé
diplomové práci.**

**U každé otázky zaškrtněte prosím jednu nebo více
možností, případně napište Vaši vlastní odpověď.**

Děkuji

Hana Dvořáková

1. Pohlaví

A) muž

B) žena

2. Věk: .....

3. Nejvyšší dosažené vzdělání

A) základní

- B) střední (bez výučního listu a bez maturity)
- C) střední vzdělání s výučním listem
- D) střední vzdělání s maturitou
- E) vyšší odborné
- F) vysokoškolské

4. Stupeň zrakového a sluchového postižení

- A) slabozraký nedoslýchavý
- B) nedoslýchavý nevidomý
- C) slabozraký neslyšící
- D) prakticky hluchoslepý (minimální zbytky zraku a sluchu)
- E) totálně hluchoslepý

5. Je Vaše postižení zraku vrozené?

- A) ano
- B) ne

6. Je Vaše postižení zraku progresivní (zhoršuje se)?

- A) ano
- B) ne

7. Je Vaše postižení sluchu vrozené?

A) ano

B) ne

8. Je Vaše postižení sluchu progresivní (zhoršuje se)?

A) ano

B) ne

9. Nejčastěji užívané formy komunikace (Můžete zaškrtnout více možností.)

A) mluvená řeč

B) Lormova abeceda

C) znakový jazyk

D) taktilní znakový jazyk

E) prstová abeceda

F) písmena psaná do dlaně

G) Braillovo písmo

H) odezírání

I) jiné: .....

10. Kde jste se poprvé setkal/a s taktilním znakovým jazykem?

A) v o.s. LORM

B) jinde: .....

11. Jaké formy výuky používáte? (Můžete zaškrtnout více možností.)

- A) výuka na pobytech pořádaných o.s. LORM
- B) skupinová výuka v poradenském centru o.s. LORM
- C) individuální výuka s terénní sociální pracovnící
- D) samostudium s pomocí CD-ROMu

12. Kolik hodin věnujete výuce každý měsíc?

- A) počet hodin: .....
- B) výuka během roku není pravidelná
- C) účastnil/a jsem se pouze pobytů

13. Vyhovuje Vám frekvence výuky?

- A) ano
- B) uvítal/a bych častější výuku

14. Ovládal/a jste znakový jazyk, než jste se začal/a učit taktilní znakový jazyk?

- A) ano
- B) částečně ano
- C) ne

15. Kdy taktilní znakový jazyk využíváte? (Můžete zaškrtnout více možností.)

- A) při komunikaci s rodinou
- B) při komunikaci s terénní sociální pracovníci
- C) při komunikaci s ostatními hluchoslepými
- D) pouze při výuce (na pobytech pořádaných o.s. LORM, při individuální nebo skupinové výuce)
- E) jindy: .....

16. Učit se taktilní znakový jazyk je pro Vás

- A) snadné
- B) zvládám to s menšími obtížemi
- C) náročnější
- D) velmi náročné

17. Jaká je Vaše dosavadní úroveň znalosti taktilního znakového jazyka?

- A) domluví se velmi dobře
- B) částečně se domluví
- C) ovládám jen základní znaky

**18. S jakými problémy se při výuce nejčastěji setkáváte?
Co je pro Vás nejobtížnější?**

.....
.....
.....
.....

**19. V čem je podle Vás největší přínos výuky? Co Vám
taktilní znakový jazyk umožňuje?**

.....
.....
.....
.....

20. Co je pro Vás obtížnější?

- A) znaky správně artikulovat (ukázat)
- B) znaky přijímat (hmatem rozpoznat)
- C) není rozdíl v obtížnosti

21. Množství výuky na pobytech

- A) je vyhovující
- B) uvítal/a bych více výuky namísto doprovodného programu
- C) uvítal/a bych méně výuky a více doprovodného programu

D) pobytu jsem se nezúčastnil/a

22. Učí se spolu s Vámi taktilní znakový jazyk někdo z Vašich blízkých (rodina, přátelé...)?

A) ano

B) ne

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Hana Dvořáková

Obor: Andragogika

Forma studia: Kombinované studium

**Název práce: Taktilní znakový jazyk – výuka dospělých
hluchoslepých v ČR**

Rok: 2012

Počet stran textu bez příloh: 90

Celkový počet stran příloh: 11

Počet titulů české literatury a pramenů: 13

Počet titulů zahraniční literatury a pramenů: 3

Počet internetových zdrojů: 4

Vedoucí práce: Mgr. Petra Zimermanová